

העמק דבר לפרשת חקת

פרק יט

פרק יט, א

אִי־דָבַר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר:

וידבר ה' וגו'. הן ברור שפרשת פרה נאמרה מכבר. שהרי בטהרת הלויים כתיב הזה עליהם מי חטאת. ותניא בסדר עולם בראשון בחודש ניסן הוקם המשכן בשני נשרפה הפרה. וא"כ למה נכתבה כאן. כבר אמרו במו"ק (כח,א) למה נסמכה פרשת פרה למיתת מרים לומר כשם שפרה מכפרת כך מיתתן של צדיקים מכפרת. אמנם אמרו עוד בויק"ר (כה,ח) מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפנייהם ולאחריהם. והענין כבר ביארנו בפרשת קרח. שהר"ן איש חטאו במה שרצו להקדש יותר מגבול שגבלה להם התורה. ומזה הגיעו להריסות התורה ועשו מחלוקת בישראל. וסמוך ענין לה עסק פרה שאינה אלא לטהרה ולא לקדושה. ומשום הכי כשר בטבול יום ואונן כאשר יבוא לפנינו (פסוק ד). והצדוקין לא הודו לזה והשתדלו לעשותה במעורבי שמש. והקפידו חכמים על זה עד שפעם א' נעשית במעורבי שמש ונפסלה ושפכו את העפר כדתניא בתוספתא דפרה (ג,ד). ואמרו שם הטעם שלא יוציאו לעז על הראשונות. והטעם הלז אינו מספיק כל כך בדבר הזה שלא נעשה אלא בגדולים ואחת בכמה שנים. אלא היה בזה עוד טעם כמוס דבר וחלב תחת לשונם. והיינו משום שהצדוקים רצו להנהיג קדושה בענין שאינו אלא טהרה. וזהו הריסות הליכות הדת בכמה ענינים שבתורה. ע"כ נכתבה סמוך פרשת קרח.

פרק יט, ב

בזאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה תמימה אשר אין בה מום אשר לא-עלה עליה על:

זאת חקת התורה וגו' דבר אל בני ישראל. כתב הרמב"ן שהוא מסורס כמו דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר ויקחו וגו'. ואין דבר ריק בתורה. והיינו, שלפנינו יתבאר שהיה משונה פרת משה משארי פרות לדורות בכמה משמעויות באותה פרשה. וא"כ הרי זה מתפרש פסוק זה לשני זמנים. זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר ויקחו וגו' היינו לדורות. דבר אל בני ישראל ויקחו אליך וגו' לשעה זו. וכבר נתבאר כמה

פעמים דלשון צוה משמעו כמה פעמים קבלה ומשנה תורה שבע"פ. ודבר הוא דברים כמשמען. עיין מה שכתבתי לעיל ה' פסוק ד' ואלו היה כתיב דבר אל בני ישראל זאת חקת התורה לא היינו מפרשים הכי.

ויקחו אליך. כפרש"י שתקרא על שמו. והוא משום שיש במעשה פרה זו יתרון גם במעשיה שהיא דוקא בסגן. ולדורות קיימא לן שכשרה גם בהדיוט. ועוד יש מקראות שהיה מתפרש באותה שעה באופן אחר מלדורות כאשר יבואר. וכיוצא בזה הוא פרשת שחוטאי חוץ (ויקרא פרק יז) ופרשת אחרי מות (פרק טז) ופרשת שלוח מחנות (לעיל פרק ה) כמו שכתבנו שם.

(הרחב דבר: וכן בכח הרוחני שלה. היתה פרה זו שונה, שהרי פשוט בריש מס' יומא דפרה אינה מכפרת. ומשום הכי פירשו הא דכתיב (ויקרא ח, לד) לעשות לכפר, לעשות זו מעשה פרה, לכפר אילו מעשי יוה"כ. משום דאי אפשר לומר לכפר זו מעשה פרה. שהרי אינה מכפרת. והכי מוכח עוד שם בדף מ"ג ואין כאן מקום. והרי במו"ק (כח, א) הכי נמי מבואר דפרה אדומה מכפרת. אלא ודאי דכל הפרות לא היו כי אם לטהרה. זולת פרת משה באה לכפר על מעשה העגל שנתן משה נפשו על זה שיכופר אותו עון. ומרים ג"כ היתה מצוינת בזה שהרי הנשים לא עבדו את העגל. ומסתמא בא עפ"י מורה דרך להן. היא מרים הנביאה. ומשום הכי נסמכה מיתת מרים לפרה כמה שכתבתי לעיל. והיינו פרה הראשונה. דשניהם היו מכפרים על העגל. ועוד עיין מה שכתבתי בספר דברים ט' כ"ז).

פרק יט, ג

גִּוְנַתְתֶּם אֶתְּהָ אֶל-אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֶתְּהָ אֶל-מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וְשַׁחַט אֶתְּהָ לְפָנָיו:

ונתתם אותה. היה מצוה שאהרן יצטרף בעסק זה לכפר עליו ע"י בנו.

ושחט אותה. פרש"י זר שוחט. וזהו דעת שמואל אבל הלכה כרב דשחיטת פרה בזר פסולה. ופירוש לפניו שלא יסיח דעתו. והכי משמעות הפרשה דכתיב והשורף אותה יכבס בגדיו ולא כתיב כמו כן והשוחט אותה. והרי כל העוסקין בה מטמאין בגדים. אלא משום שהשחיטה בכהן וכתיב בו (פסוק ז) וכבס בגדיו הכהן. מה שאין כן שריפה כשר בזר משום הכי כתיב והשורף וגו'. ולשמואל צריך לומר דאף על פי דשחיטה כשרה בזר מכל מקום לכתחלה ישחט הכהן. כמו קרבנות צבור שהיו מפייסים על השחיטה אף על פי דמן הדין כשר בזר. וכן היה בפרה. מה שאין כן השריפה רבים עסקו בזה אפילו ישראלים.

פרק יט, ד

דִּלְקַח אֶלְעָזֵר הַכֹּהֵן מִדְּמָה בְּאַצְבְּעוֹ וְהֵזָה אֶל-נֶכַח פְּנֵי אֶהֱל-מוֹעֵד מִדְּמָה שֶׁבַע פְּעָמִים :

אלעזר הכהן. דרשו בספרי בכהונו. ובגמרא יומא (מג,א) דרשו הכי מפסוק הסמוך (פסוק ז) ואין זה נוגע למשמעות הפסוק. אמנם פירוש בכהונו יש לבאר לענין הפרשה. והנה פירש"י (שם ביומא) בבגדי כהונה שלו. ולמד רש"י זה מדאיתא בזבחים (יח,א) ונתנו בני אהרן הכהן (ויקרא א,ז) - בכהונו. לימד על כהן גדול שלבש בגדי כהו הדיוט ועבד, עבודתו פסולה. בני אהרן הכהנים - בכיהונם מלמד שכהן הדיוט שהשתמש בבגדי כהן גדול פסול. אבל מכל מקום אינו דומה. דשם דחלק הכתוב כיהו דכהן גדול מכיהו דכהן הדיוט. והרי לא מצינו חילוק בכיהונם אלא בבגדים משום הכי מפרש דמיירי בבגדים, אבל כאן לא מצינו רמז בזה על הבגדים יותר משארי דברים שנצטוו הכהנים בעבודתם, היינו קידוש ידים ורגלים ועומד, ועוד הרבה פסולי עבודה. ומשום שבאמת אין פרה קרבן הייתי אומר דמצות הכהן בה אינו אלא כמו ראיית צרעת או פרשת עגלה ערופה. משום הכי פירש הכתוב שיהא דוקא בכיהונם. (הן אמת דרש"י לטעמיה בזבחים (כג,ב) בד"ה אימא דיושב אינו זר. אבל התוס' כתבו כמו שכתבתי).

ומזה למדנו שלא פסול בפרה אלא פסולין שנאמר בזבחים (יז,ב) בבגדי כהונה - בזמן שבגדיהם עליהם כהונתן עליהן וברחוץ ידים ורגלים שם (יט,ב) נפקא לן חוקה חוקה מבגדי כהונה. ועמידה איתא שם (כג,ב) לעמידה בחרתיו ולא לישיבה. מה שאין כן פסול טומאה ואנינות שאין הפסול נוגע לכהונה. תדע שהרי אכילת קדשים דכשר בזר ג"כ אסור בטומאה ואנינות. ועוד ראייה שקרבן ציבור כשר בטומאה וכהן גדול עובד באנינות אלא על כורחך אין בזה פסול כהונה אלא חסרון קדושה הנצרכת לקרבנות במעשה ובאכילה. משום הכי בפרה שאין בה קדושה אונן כשר בה. וגם טמא היה ראוי להיות כשר בה. אלא מדכתיב באסיפה ואסף איש טהור. למדנו דהוא הדין בעבודתה.

(הרחב דבר: ומזה עמדנו על הא דטבול יום כשר, מדכתיב גבי אסיפה (פסוק ט) ואסף איש טהור מכלל שהוא טמא, מכאן דטבול יום כשר. ותמהו התוס' יבמות דע"ג ב' מנלן דבעבודה כשר. והשתא ניחא שפיר. שהרי עיקר טומאה דפסול בפרה לא למדנו אלא מאסיפה. והשתא דבאסיפה כשר טבול יום. ממילא הוא הדין בעבודה. וכן אונן כתבו התוס' שם דע"ד א' משום דלא גרע מטבול יום ומשום דלענין טומאה תרוייהו שוין. ולכאורה הוא תמוה הרי אונן הוא פסול בפני עצמו לבד טומאה. ולדברינו ניחא, שפסול אונן אינו משום כהונה אלא משום קדושה. וזה אינו בפרה.)

מדמה שבע פעמים. האי מדמה מיותר. ונדרש בספרי שיהא על כל הזאה טבילה באצבע. ולפי הפשט בשביל שהוא חידוש שיהא דם פרה שאינו אלא בדק הבית נצרך

הזאה פני אהל מועד, משום הכי דרך לחזור עוד הפעם. וכיוצא בזה פירשנו בפרשת מצורע פסוק והזה מן השמן באצבעו שהוא ג"כ מיותר ע"ש.

פרק יט, ה

הוֹשֵׁרְךָ אֶת-הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת-עֶרְהָ וְאֶת-בְּשָׂרָהּ וְאֶת-דָּמָהּ עַל-פְּרִשָׁה יִשְׂרָף:
את הפרה וגו' את עורה וגו'. עיין מה שכתבתי בספר ויקרא ח' י"ז וט"ז כ"ז.

פרק יט, ז

זֹכֵבֶס בְּגִדָיו הִכֵּהוּ וְרֹחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמַיִם וְאַחַר יָבֵא אֶל-הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הִכֵּהוּ עַד-הָעֶרֶב:
ואחר יבא אל המחנה. כפרש"י דזו מחנה שכינה מחנה של אלעזר. אבל מחנה ישראל ודאי שרי כטמא מת מכל מקום לפי הפשט היה במשמע דמיירי אפילו במחנה ישראל כמו לשון (פסוק ג) והוציא אותה אל מחוץ למחנה שפירושו חוץ לג' מחנות. אבל נראה דהפסוק מתפרש בפרת משה כמשמעו דאז בהיותם במדבר היו גם טמאי מתים משתלחים חוץ למחנה ישראל ג"כ כמו שכתבתי לעיל (ה,ב) בפרשת שלוח מחנות, ולהלן ל"א י"ט אבל לדורות מתפרש במחנה שכינה. וכמה קראי יש להם פירושים במדבר באופן אחר מלדורות.

פרק יט, ט

טֹאֲסָף אִישׁ טְהוֹר אֶת אֶפְרַיִם הַפָּרָה וְהַנִּיחַ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה בְּמִקְוֵם טְהוֹר וְהִיתָה לְעֵדֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמִי נִדָּה חֲטָאת הוּא:

טהור. איתא ביומא (מג,א) טהור לרבות את האשה. הביאור האיך נרמזת אשה בזו התיבה. הוא משום דאשה אין לה קדושת תורה ועבודה. אלא טהרה המביאה את אחרים לידי קדושה. באתנויי גברי וכדומה. משום הכי היא מכונה בשם טהור ועיין להלן כ"ד ו'.
והיתה לעדת בני ישראל למשמרת. בכל הפרות משמעו שיהיה בסנהדרין שבכל עיר מסור ומשומר במקום טהור. והרמב"ם הל' פרה (יג,ב) פירש עוד שכל ישראל ראויין לשמרה. אבל עוד יש בזה פירוש מיוחד לפרת משה וכדתנן במס' פרה שבכל הפרות היה מעורב מעט מפרת משה. וזה נלמד מסיפיה דקרא **חטאת היא.** משמע שהוא טעם דמשום הכי היא מצוינת מכל הפרות משום שהיא מכפרת כחטאת. ולא פרה אחרת וכמה שכתבתי לעיל ב'.

פרק יט, י

יִכְבֹּס הָאֶסָף אֶת-אֶפְרַיִם הַפָּרָה אֶת-בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד-הָעֶרְבַּ וְהִיָּתָה לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרֵי הַגֵּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם :

והיתה לבני ישראל ולגר. לצרכי בני ישראל והגר שנטמאו ומפרש והולך.

פרק יט, יג

יִגָּל-הַנּוֹגֵעַ בְּמַת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר-יָמוּת וְלֹא יִתְחַטֵּא אֶת-מִשְׁכָּן ה' טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נָדָה לֹא-זָרַק עָלָיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טָמֵאתוּ בּוֹ :

כל הנוגע במת בנפש האדם אשר ימות. מבאר המקרא ענין אפר פרה ביחוד לטומאת מת. משום הנוגע במת. הוא נוגע בנפש האדם הוא רוח המרחף על המת כל עוד שלא שב העפר כשהיה. ע"כ כל עוד מי נדה לא זרק עליו טמא הוא. כך הוא סגולת הטומאה.

פרק יט, יד

יִדְזָאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי-יָמוּת בְּאֵהָל כָּל-הַבָּא אֶל-הָאֵהָל וְכָל-אֲשֶׁר בְּאֵהָל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים :

זאת התורה אדם וגו'. אחר שפירש הטומאה היותר חמור של מת היינו הנוגע במת שלם. פירשה תורה דזאת התורה הוא באופנים הקלים מזה ג"כ כאשר יבואר. והנה מלשון המקרא היה ראוי לכתוב אדם מת כי יהיה באהל. ומה לי היכן הוא מת מזה יצא דרש האגדה בשבת (פג,ב) זאת התורה אדם כי ימות באהל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. ומגיע זה הדרש לכאן דאפילו אדם המעלה הזה שאין רוחו המרחף על הגוף ראוי לטמא. והיינו המאמר הידוע צדיקים אין מטמאין. אבל זה אינו נוגע לדיני תורה. דמכל מקום **וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים** נצרך למי נדה. **באהל**. ולא כתיב בבית משום טומאת אהל עצמו. מה שאין כן בית אינו מקבל טומאה.

פרק יט, טז

טז וְכָל אֲשֶׁר-יִגַּע עַל-פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחַלְל-חֶרֶב אוּ בְמַת אוּ-בְעַצֵּם אָדָם אוּ בְקִבְרֵי יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים :

וכל אשר יגע על פני השדה. גם זה מיירי בטומאת אהל, אלא באופן אחר, שהאדם מאהיל על המת, ומיקרי אהל מגע כדאיתא בחולין (קכה,ב).

בחלל חרב. דרשו חז"ל (נזיר נג,ב חולין, ג,א) דחרב הרי הוא כחלל. ואף על פי שדעת הרמב"ן וכמה רבותינו התוס' ז"ל ס"ל דחרב אינו מטמא באהל, היינו באהל המשכה. אבל

אהל מגע שהאדם מאהיל עליו ודאי מטמא. וגם בעיקר הדין אינו מוכרע, והדברים עתיקים.

או בעצם אדם. הכי מיבעי לכתוב או במת אדם או בעצם או בקבר. אלא בא ללמדנו דעצם אינו מטמא באהל אלא באופן שיהא ניכר מצורת העצם שהוא של אדם. והיינו רובע עצמות או אבר שלם. ובזה אהל קיל ממגע, אפילו אהל מגע, וכל שכן אהל המשכה.

פרק יט, יז

יז וְלִקְחוּ לְטֵמָא מֵעֶפֶר שְׂרֵפֶת הַחֲטָאת וְנָתַן עָלָיו מִיַּם חַיִּים אֶל-כָּלִי :

ולקחו. הבי"ד שהיה בידם האפר משומר, כמו שכתבתי לעיל ט'.

לטמא. בשביל הטמא דהנושא אפר חטאת שלא לצורך טמא. היא מטמא. ואח"כ הוא פוסל את האפר. משום הכי בעי לקיחה בשביל צורך הזאה על הטמא.

ונתן עליו. הנוטל מעט האפר מיד בי"ד. יתן עליו. היינו בשביל הטמא מים חיים אל כלי. כל כך התוס' יומא (מג,א). והאי ונתן אתרוייהו קאי אמים ואפר היינו שיתן האפר על הכלי אחר שנתן על אותו כלי מים. כך כתבו התוס' וריטב"א סוכה (לה,ב). והוא פשט המקרא. והדרשה תדרש ג"כ. והנה כתיב הכנה זו בטומאת אהל. ולא לעיל בנוגע במת ממש. ללמד דאף על פי שקידש את המים לשם טומאה קלה עולה גם לטמא הנוגע במת החמור.

פרק יט, יח

יח וְלִקְחָ אֶזְבֵּב בְּמִים אִישׁ טְהוֹר וְהֵזָה עַל-הָאֵהָל וְעַל-כָּל-הַכֵּלִים וְעַל-הַנְּפֹשׁוֹת אֲשֶׁר הִיוּ-שָׁם וְעַל-הַנֶּגַע בְּעֵצִים אוּ בַחֲלָל אוּ בַמֵּת אוּ בַקֶּבֶר :

ועל הנוגע. ממש.

בעצם. כאן לא פירש בעצם אדם. דמגע ממש מטמא בכל שהוא היינו כשעורה, אפילו אינו ניכר מצד עצמו. אך מכל מקום בעינן לדעת שהעצם הוא של אדם ולא של נבלה. והיינו דמפרש הכתוב או בכלל או במת או בקבר. שידע שהעצם הוא של חלל שנהרג או של מת. או שנמצא העצם בקבר ומסתמא הוא של אדם. שאין קוברין בהמה ובזה מובן יפה שנוי הסדר בזה המקרא מן פסוק ט"ז.

וכתיב בחלל בפני עצמו ובמת בפני עצמו למדנו דאף על פי דעצם הנמצא אצל חלל אפשר שנפרש בעודו חי. ומכל מקום טמא וכן פירוש בתרגום יונתן. אלא דפליגי בזה תנאי בעדיות פ"ו אם דוקא אבר או עצם כל שהוא.

פרק יט, יט

יְטוּהָזָה הַטָּהָר עַל-הַטָּמֵא בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחַטָּאוּ בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְכַבֵּס בְּגָדָיו וְרַחַץ בַּמַּיִם וְטָהַר בְּעָרְבִי:

וחטאו ביום השביעי. שנה הכתוב למצוה, שיטהר בזמנו, וכדאיתא ביומא (ח,א). ומצות עשה זו אינו אלא בשביעי שאז נטהר לגמרי. ולא ביום ג' שהוא לפני זמנו.

(הרחב דבר:) ולהרמב"ם ז"ל יש עוד ביאור בפירוש המשניות שלהי מס' פרה וכן הוא בחיבורו הל' פרה (יא,ב) שיש שני אופנים בהזאה שניה. שאין הדין שיהיה ביום השביעי דוקא אלא הוא הדין בשלישי ובשמיני ויותר. אלא יש נפקא מינה אם מזה בשביעי הרי זה מזה תחלה ואח"כ טובל ועל זה כתיב וחטאו ביום השביעי ואח"כ וכבס בגדיו וגו'. מה שאין כן אם מזה בשמיני טובל בלילה שלפניו ואח"כ מזה ביום והוא טהור. והיינו דאיתא בנדה דף ט' א' שהמזה ומזין עליו טהור ונוגע טמא. אבל רבותינו התוס' חולקים על עיקר היסוד שהזאה כשרה בשלישי ובשמיני. אלא דוקא ד' ימים בינתיים ולא יותר כדמוכח בקידושין דף ס"ב א' דהיכי דקעביד בשלישי ובשמיני לא. אבל להרמב"ם פירוש אחר בסוגיא זו. והדברים עתיקים ואין כאן מקום.)

וכבס בגדיו. בו ביום. ומשום הכי לא למדנו מזה הפסוק דאדם מטמא בגדים טומאת שבעה. כמו שלמדו בספרי פרשת מטות מדכתיב (להלן לא,כד) וכבסתם בגדיכם ביום השביעי. דכלים ואדם וכלים טמא טומאת ז'. היינו משום דהתם הפירוש ביום השביעי של הבגדים. דאין לומר של האדם. דא"כ ביום השביעי למה לי. פשיטא שלא יטבלם קודם שהרי יחזרו ויקבלו טומאת ערב מן האדם. ותו מאי אשמעינן אלעזר הא כבר כתיב כאן וכבס בגדיו. אלא בא ללמדנו ביום השביעי של הבגדים. משום שנגעו בטמא מת במשך שבעה שלו. אבל מפסוק דילן לא למדנו זה הדין דאדם מטמא כלים טומאת שבעה, דפירוש וכבס בגדיו משמעו בו ביום. וא"כ אפשר שאינו טמא אלא טומאת ערב.

ולא תקשה באמת היאך כתיב וכבס בגדיו בו ביום הרי נטמא במגע האדם טמא מת גם בשביעי שלו קודם שטהר. וא"כ טמא הבגד טומאת שבעה. וכמו דכתיב בפרשת מטות. הא לא קשייא. דודאי אותו בגד שנטמא בטמא מת ביום הראשון שלו, שוב אינו חל עליו טומאת טמא מת אחר, משום דכבר שבע ליה טומאה, כדאיתא במנחות (כד,א). ולא דמי למי שנגע במת. ואחר כן ביום אחר חזר ונגע במת שהוא טעון טומאת שבעה מנגיעה השנית ולא אמרינן דכבר שבע לה טומאה. שאני מת עצמו דבשעה שנוגע במת הטומאה חמורה משעה שפירש ממנו כדאיתא בנזיר (מב,ב). ובטומאה חמורה לא אמרינן שבע לה טומאה כדאיתא במנחות שם דטומאה חמורה חל על טומאה קלה מה שאין כן כלי הנוגע

בטמא מת. אין נפקא מינה בשעת נגיעה לפירש ממנו. משום הכי שבע לה טומאה ואין חלה טומאה שניה. משום הכי כתיב כאן וכבס בגדיו שהלך בהם ביום שנגע במת ושבעו טומאת מגע טמא מת. ובפרשת מטות (שם) דכתיב וכבסתם בגדיכם ביום השביעי לנגיעתם. היינו אם נגעו מחדש ביום אחר של נגיעת האדם במת, בעי הכלי טומאת שבעה מיום השביעי של טומאת הכלי באדם.

פרק יט, כ

כַּוְּאִישׁ אֲשֶׁר-יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִתּוֹךְ הַקֹּהֵל כִּי אֶת-מִקְדָּשׁ ה'

טָמֵא מִי נְדָה לֹא-זָרֵק עָלָיו טָמֵא הוּא:

ואיש אשר יטמא וגו'. לעיל (פסוק יג) כתיב העונש בטומאת מגע במת שלם החמור, ועתה חזר ופירש דהוא הדין בטומאות הללו.

מתוך הקהל. בשעה שהוא עם הקהל. דהיינו בשעת ראיית פנים בעזרה, והיינו דמסיים כי את מקדש ה' טמא. ולולי קבלת חז"ל היה נראה שיש נפקא מינה בין קדושת משכן שהוא לשעה לקדושת מקדש שהוא קדושת עולם. דבמשכן באמת אינו חייב אלא על מגע מת שלם. אבל קבלת חז"ל במס' שבועות פרק ב' (טז, ב) אינו כן. מיהו מכל מקום כבר נתבאר בספר ויקרא פרשת קדושים (יט, יט וכז) ובכמה מקומות שאף על פי שלמדין מגזירה שוה זה מזה. מכל מקום אינו דומה העונש הבא מגזירה שוה למפורש בתורה.

פרק יט, כא

כֹּאֲוֵהֲיָתָה לָהֶם לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִזְהָ מִי-הַנְּדָה יְכַבֵּס בְּגָדָיו וְהִנָּגַע בְּמִי הַנְּדָה יִטְמָא עַד-

הָעֶרֶב:

ומזה מי הנדה. שינה הכתוב במזה מכל הפרשה דכתיב השורף. האוסף. הנוגע. וכאן לא כתיב והמזה אלא ומזה, ללמדנו דלא מיירי במזה ממש אלא בנושא שיעור הזיה וכפירוש רש"י. שמעתי.

פרק יט, כב

כַּבּוֹכֵל אֲשֶׁר-יִגַע-בּוֹ הַטָּמֵא יִטְמָא וְהַנֶּפֶשׁ הַנּוֹגַעַת תִּטְמָא עַד-הָעֶרֶב:

וכל אשר יגע בו הטמא יטמא. רבינו הגר"א בס' אליהו רבה פ"א דאהלות (משנה ג) מפרש דהיינו טמא מת שנוגע בכלי נעשה הכלי אב הטומאה וטמא שבעה כמו הטמא דכמו דחרב ה"ה כחלל להיות אבי אבות כך מגע טמא מת נעשה אב הטומאה. והיינו דתנן שם ארבעה טמאים במת. אבל **והנפש הנוגעת** במי שנגע במת **תטמא עד הערב.** ולא

נעשה אב הטומאה. וזה הפירוש יפה לדעת הרמב"ם וסיעתו דחרב הרי הוא כחלל בכל כלי שטף הוא. אבל לשיטת התוס' דדוקא חרב שהוא כלי מתכת אי אפשר לומר כן. אלא הכי פירושו וכל אשר יגע בו הטמא. אפילו כלי חרס יטמא לעולם. אבל **והנפש הנוגעת** וכל שכן כלי שטף דקיל מאדם לקבל טומאה **תטמא עד הערב**.

פרק כ

פרק כ, א

אִי־בָאוּ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מְדַבְּרִין בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ וְתָמַת שֵׁם מְרִים וְתִקְבְּר שֵׁם :

בחדש הראשון. של שנת הארבעים כמה שכתב הראב"ע [וסותר דברי עצמו בסמוך שכתב דשם ישבו ימים רבים] ופירש הכתוב זמן ביאה זו ביחוד, כדי שנדע יום מיתת מרים. ויותר מזה יבואר לפנינו דמאז החלה הנהגה אחרת בישראל, לא כמו שהיה עד כה. משום הכי פירש הכתוב דמחודש הראשון הגיע זה.

וישב העם בקדש. המשכן והמחנה היה סמוך לעיר קדש. אבל העם ישבו בעיר. וכמו שכתבתי לעיל (יא, לה) על הפסוק ויהיו בחצרות. אלא דשם לא היה ביאתם לעיר בתורת ישיבה רק כמו עובר ארחות מדבר שנכנס לעיר ליקח צרכיו. אבל בקדש החלו לשאוף רוח ישוב. ואף על פי שעדיין לא הגיעו אל המנוחה ואל נחלת א"י, מכל מקום כבר באו לגבוליה.

ותקבר שם. פירוש הכתוב דאף על פי שלא היתה הגזרה עליה שלא יבואו עצמותיה לא"י כמו שנגזר אח"כ על משה ואהרן. מכל מקום כך עלה שנקברה שם במדבר. וידוע דרשת הגמרא על זה.

פרק כ, ג

גַּוְיָרְב הָעָם עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר וְלוֹ גֹּעֲנֵנוּ בְּגֹעַ אַחִינוּ לְפָנֵי ה':

ולו גוענו. דצמאון שורף את רוח החיוני בפנימית הגוף. ע"כ אמרו שטוב היה שיהיו נשרפים בשריפת הגוף ונעשים אפר לפני ה' כמו הר"ן איש וכמה שכתבתי בפרשת קרח.

פרק כ, ד

דִּלְמָה הַבָּאֲתָם אֶת-קֶהֱל ה' אֶל-הַמְדַבֵּר הַזֶּה לְמוֹת שֵׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ:

את קהל ה' וגו' למוות שם אנחנו ובעירנו. אין הלשון מדויק כלל. או ראוי לכתוב את קהל ה' למוות שם הם ובעירם או ולמה הבאתם אותנו למוות וגו'. וכיוצא בזה דקדקנו בספר שמות (טז,ג). וביארנו לפי הענין שם באופן שאין מקום לפרש כן בשנת הארבעים. עוד יש להבין המשך המקרא הסמוך.

פרק כ, ה

הַדִּלְמָה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַבְיָא אֶתְנוּ אֶל-הַמְּקוֹם הָרַע הַזֶּה לֹא מְקוֹם זֶרַע וְתַאֲנָה וְגִפְן וְרִמּוֹן וַיְמִים אֵין לְשָׂתוֹת:

לא מקום זרע ותאנה וגו'. הפלא הנה זה ארבעים שנה הולכים במדבר הגדול וסבלו בלי שום תרעומות. והבינו כי לא זהו תכלית נסיעתם עד בואם אל ארץ נושבת. ולמה זה התרעמו עתה.

אבל ראוי לדעת דבשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה ההולך לימין משה זרוע תפארת ה'. ועתה היו עומדים ליכנס לא"י ולהתנהג בהליכות הטבע תחת השגחת ה'. ע"כ התנהג הקב"ה עמם בשנה זו בדרך הממוצע. וכמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב. כבר איזה משך לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם. ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי. כי קשה להחליף סדר החיים בפעם א'. כך החל המקום ית' להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע וללמדם איך יעשו בעת שתהיה השגחה לענוש אותם ולמנוע טובה וגשמי השנה ולא יהיה עוד כח משה אשר בבקשתו לבד נעשה הכל.

והנה כשנפסק המים מן הבאר הבינו ישראל שזהו שלא בתורת עונש על איזה דבר. אלא כדי להרגילם לחיים טבעיים, והרי ההכרחי למים ימצאו בקדש. וגדולי הדור שאין דרכם בכך להטריח אחר צרכי הגוף בדרכים כאלה. תהיה השגחה פרטית שלא ישיגו צמאון, וכמה שכתבתי בספר שמות (טו,יז) ע"ש. ואין זה נס נגלה אלא השגחה נסתרת על יראיו. ומשום הכי המן לא נפסק שהרי אי אפשר לחיות בלי מאכל אף לגדולי הדור. זו היתה הבנת העם. וכאשר באמת לא מצא להם מים שבקדש לכל העם ובעירם. התרעמו למה הבאתם את קהל ה' המה גדולי הדור שיכולים לחיות באופן נשגב ממנו שלא ירגישו צמאון. אבל אנחנו שאין לנו כדאים להשגחה זו. אלא בטבע פשוט ואין מקום להסתפק במים שבקדש לנו ובעירנו ונמות בצמאון.

ועוד התרעמו ולמה העליתנו מצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה. מתחלה לא היה לכם להוציא אותנו בדרך אשר לפני בואנו לא"י לא נמצא מה לאכול אחר שיכלו העניינים

הנסיים. ואמרו בלשון ולמה העליתנו. היינו שנהיה בדוקא אנשי מעלה הראוים להשגחה פרטית. ומשום הכי היה הריב עם משה ביחוד כמה שכתבתי בספר שמות שם.

פרק כ, ו

וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקֹּהֵל אֶל-פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֵּרָא כְבוֹד-ה'
אֱלֹהִים:

ויפלו על פניהם. התפללו לדעת מה לעשות.

וירא כבוד ה' אליהם. לא לכל העדה כאשר היה עד כה מפני שני טעמים. א' שזה הוא דרך נס"י שיהיו הכל רואים ומרגישים בכבוד ה'. ועיין ספר שמות (לג, י). וכאן פסקה זו הדרך. ב' שאז ג"כ לא נראה לכל כי אם לצורך כמה שכתבתי לעיל י"ד פסוקים: י', טז, יט. אבל כאן לא היתה כי אם מריבת דברים וכאשר עלו משה ואהרן אל פני אהל מועד שתקו ולא דברו מאומה. ע"כ לא נראה אלא למשה ואהרן. וידעו המה כי כבודם חדש עוד עמהם.

פרק כ, ח

חָקַח אֶת-הַמָּטָה וְהִקְהִיל אֶת-הָעֵדָה אֹתָהּ וְאַהֲרֹן אַחִיר וְדַבְּרָתֶם אֶל-הַסֹּלַע לְעֵינֵיהֶם וַנִּתֵּן מִיָּמִיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִים-מִן-הַסֹּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת-הָעֵדָה וְאֶת-בְּעִירָם:

קח את המטה. המטה הידוע של משה ומזה שאמר ליקח מבואר שלא היה עוד ביד משה בתמידות. [והא דכתיב גם בספר שמות י"ז במעשה דבאר הראשון ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך. שוברו בצדו אשר הכית בו וגו' ודרשו חז"ל בסנהדרין דף צ"ט שאהרן הכה. וביארנו שם שהיה משה אהרן יע"ש] והכי מבואר בסמוך ויקח משה את המטה מלפני ה'. והטעם הוא משום שטבע המטה היה מסוגל לעשות בו נסים נגלים ומשום הכי היה מכונה האותות זה המטה ע"ש פעולתו התמידית. וכבר ביארנו שבשנת הארבעים נפסק כמעט חיי הנסיי. ע"כ כאשר צוה ה' לעשות נס אם יוצרך כאשר יבואר לפנינו צוה ליקח את המטה.

והקהל את העדה. שלא בחצוצרות. שהרי חצוצרות היו לאות שיהיו נקהלים לאהל מועד ולא אל הסלע. וגם לא כתיב כאן כל העדה כמו דכתיב שם ונועדו אליך כל העדה. אבל כאן לא היה צורך אלא לעדה שהוא עשרה או יותר כאשר יבואר.

ודברתם אל הסלע. אין הכונה שידברו עם הסלע ויצוו אותו ליתן מים שהרי אין הסלע בר שמיעה. וכבר פירוש בתרגום יונתן ותומין תריכון ית כיפא בשמא רבא ומפרשא. היינו

בשם המפורש. אבל בילמדנו והובא בילקוט שמעוני פירוש ודברתם דבר הלכה א' או פרק א' יע"ש.

ואנחנו נוסיף לבאר שבאמת מי הבאר שהיה עד כה נהיו לטבע כדאיתא במסכת פסחים (נד,א) שהבאר הוא מעשרה דברים שנבראו בערב שבת. ומי שאמר והיה העולם גזר על העבים ליתן מים ועל הנילוס שישתפך בשעתו הוא ית' גזר אל אותו סלע שיהיה באר מהלכת. והרי גם היום בארה של מרים נראית כעדות הגמרא פרק במה מדליקין (שבת לה,א). וחכמים התרים את התבל מעידים שיש עוד היום במדבר סלע מוציא מים אלא שלא בשפע כל כך. ועתה כשנפסק הסלע מליתן מים לא היה משום שכלה הליכות הנס. אלא הוא כמו שעוצר הקב"ה מי מטר בשביל עון הדור. וידוע מנהג ישראל בעת עצירת גשמים מתאספים ברבים למקום אחד אף שלא בבית המקדש מקום קרבנות וגלוי שכינה וראש העם אומר דברים כבושים, ואח"כ מתפללים בצבור כמבואר במס' תענית. ורצה הקב"ה אשר משה ואהרן ילמדו את העם היאך יעשו לדורות בא"י ויאמינו שגם בלי כח ועוז של משה אפשר לפעול בתפלת רבים. ע"כ צוה ה' להקהל עדה אל הסלע, ושם היתה השכינה באותה שעה, ושמה יגידו משה ואהרן דבר הלכה ומוסר. וגם דבר הלכה מועיל לתפלה כדאיתא בתענית פ"ב (י,א) והיחידים חוזרים ומתענין מאן נינהו יחידים צורבא מרבנן. ובמסכת עבודה זרה (ג,ב) איתא העוסק בתורה בלילה חוט של חסד מושך עליו ביום. שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי ומפרש הפסוק תועלת אותו חסד תפלה לאל חי. שהתפלה מקובלת. והיה הרצון שידברו משה ואהרן דבר הלכה ותוכחה ואח"כ יתפללו בצבור לצד הסלע. ובזה ונתן מימיו. לא יהיה בזה חדשות אל מימיו הרגילים ונעשה לטבע יתן. וצוה עוד. והוצאת להם מים מן הסלע. ולכאורה הוא אך כפל לשון ח"ו. וגם השנוי מלשון מימיו למים לא דבר ריק הוא. וגם השנוי ודברתם היינו משה ואהרן והוצאת הוא משה לבדו.

אלא הוא אופן אחר. שאמר הקב"ה אולי לא יעלה השעה לתורה ותפלה כראוי. וא"כ לא יגיע הטבע ליתן מימיו. מכל מקום לא יעזוב את ישראל בלי מים כלל, אלא יעשה נס כדרכו. ועל זה צוה ליקח את המטה. אבל הודיעו שבזה האופן לא יהיה עוד מימיו שהיו צלולים ורבים אלא יהיה מים וכן היה באמת שלא היו מים טובים כשהיה. תדע שהרי גם אחר כן צעקו כי אין לחם ואין מים כמבואר להלן (כא,ה). אלא על כורחך אותם המים לא היו ראויים כל כך לשתות אנשים וגם לא היו מרובים כאשר יבואר. ולא היה רק לרוות צמאון אותה שעה ולבהמה. ובאשר ידע הקב"ה מראש שיתקלקל הדבר ולא יצליח משה בזה הדרך של תפלת רבים. ע"כ הגיד מראש אחרית הדבר שיקח את המטה.

פרק כ, ט

ט וַיִּקַּח מִשָּׁה אֶת-הַמַּטָּה מִלִּפְנֵי ה' כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ:

מלפני ה'. כבר נתבאר שהיה מונח בקדשי קדשים במקום גבוה מהליכות הטבע. **כאשר צוהו.** לא קאי על הלקיחה שהרי מפורש שלקח. אלא על הא דכתיב מלפני ה'. ולמדנו שהיה מונח המטה לפני ה' ומה לאותו מטה שם? על זה פירש הכתוב כאשר צוה שיהיה המטה שם.

פרק כ, י

י וַיִּקְהֲלוּ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן אֶת-הַקֹּהֵל אֶל-פְּנֵי הַסֹּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמַעוּ-נָא הַמְּרִים הַמֵּן-הַסֹּלַע הַזֶּה נּוֹצִיא לָכֶם מַיִם:

את הקהל. הוסיפו להקהיל רוב עם. למען להקים דבר ה' להוכיחם כדרך גזרת תענית. **אל פני הסלע.** פניהם אל הסלע ששם היה השראת שכינה. **שמעו נא המורים.** החל להוכיח את העם. ובא לקצף ולא דבר כדרך תוכחה ברכות. אלא ברוגז ובוז לרבים ואמר. **המן הסלע הזה נוציא לכם מים.** טועים אתם במה שאתם סבורים לעשות נס להוציא מים לא כן הלא זה הסלע כבר נעשה לטבע ואלו לא קלקלתם מעשיכם לא היה נפסק טבעו. ועתה קלקלתם מעשיכם וקפחתם פרנסתכם ואמר משה דברים אלו בכעס עד שנעלמה ממנו הלכה ברורה להגיד לרבים ושימצאו אח"כ לב לתפלה כמו בעצירת גשמים. והיינו דתניא בתו"כ פרשת שמיני על זה הענין של מי מריבה שמתוך כעס בא לכלל טעות. ולא נודע איזה טעות והעלמה היה כאן למשה. ולדברינו מובן, שלא היה יכול להגיד הלכה ברורה, ע"כ עשה אופן השני לעשות הנס ע"י המטה.

פרק כ, יא

יא וַיֹּרֶם מִשָּׁה אֶת-יָדוֹ וַיַּךְ אֶת-הַסֹּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעַמִּים וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים וַתִּשֶׁת הָעֵדָה וּבְעֵירָם:

במטהו פעמים. ביארו חז"ל במדרש רבה (יט,ט) שבפעם הראשונה יצא מעט מים. ובשניה יצאו מים רבים. והנראה דבאמת נשאר מאז טבע הסלע שיהיו מימיו מועטים כאשר כן הוא עד היום. וגם כי לא נצרכו עוד לשפע רב משום שהיו סמוך לישוב כמה שכתבתי (פסוק ה). ורק בזו הפעם שעמדו כל הקהל היה השעה נותנת שיצאו מים לרוב. משום הכי היו שתי הכאות. ואח"כ נשאר על כח הכאה ראשונה.

פרק כ, יב

**יבֹיֵאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן יַעַן לֹא-הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לִכֵּן
לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקֶּהֶל הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם:**

יען לא האמנתם בי. אלו השתמשו בתורה ובתפלה. היה גם אהרן מתפלל וכמו שאמר ה' ודברתם אל הסלע ועתה כאשר לא נעשה כן הלא גם אהרן בכלל החטא ואף על פי שאהרן לא בא לכעס מכל מקום נתרשלו ידיו במקום משה. ועוד עיין להלן כ"ד.

להקדישני לעיני בני ישראל. אלו היו עומדים משה ואהרן בתפלה היה נקרא בזה ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כב, לב) שהוא אמירה דבר שבקדושה ברבים כדאיתא במגילה (כג, ב). והיו ישראל מאמינים במעלת תפלה ושאני קדוש בתוכם. ועתה לא האמנתם את ישראל בזה.

לכן לא תביאו וגו'. לא היה העונש שימותו במדבר שא"כ לא היה משה מתפלל להחל שבועת ה' אלא הגזירה היה מדה במדה. שבשביל שלא הראו לישראל הדרך להתנהג בא"י בעת עצירת גשמים וכדומה ע"כ. לא תביאו וגו'.

ובמקום אחר (דב' לב, נא) כתיב על אשר מעלתם בי מעילה הוא שנוי בדבר ה' כמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ו מ'. והכונה כאן שעשה משה נס ושנוי בהליכות הטבע בעת שלא היה הרצון בכך וזה נקרא מעילה כמו שנענש רבא בעת שעשה נס שלא ברצון ה' כדאיתא בתענית פ"ג (כד, ב) והיה נזוף מחמת זה כדאיתא בחולין דף קל"ג א.

פרק כ, יג

יגְהִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר-רָבוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-ה' וַיִּקְדַּשׁ בָּם:

אשר רבו בני ישראל את ה'. היינו עם משה שהביאם לזה המקום ע"פ ה'. ונמצא מריבים את ה'.

ויקדש בם. שנודע בזה כמה סביביו נשערה מאד והרי זה כמו דכתיב בנדב ואביהוא בקרבי אקדש (ויקרא י, ג) וכמו שכתבתי שם.

(הרחב דבר:) והנה רבותינו ז"ל גלו הלוט שעל זה הענין הנפלא כמו שביארנו. והוא במדרש רבה פרשת אמור (לא, ד). הה"ד ראשך עליך ככרמל דלת ראשך כארגמן מלך אסור ברהטים. ודרשו ראשך הרשים שבכם חשובים עליו כאלהו שעלה להר הכרמל שנאמר ואלהו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וגו'. ודלת ראשך אמר הקב"ה הדלים שבהם [טעות הדפוס וצריך לומר הדלים שבראשיכם. ופירוש מנהיגי ישראל הדלים] חביבים עלי כדוד וי"א כדניאל. מלך זה הקב"ה כו' דבר אחר מלך זה משה, דכתיב ביה ויהיה בישראל מלך. אסור ברהטים שגזר הקב"ה עליו שלא יכנס לא"י בשביל רהטים של

מי מריבה. וכל זה פלא. מה זה ענין משה רבינו במי מריבה להא שדרשו ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם וכו'.

אבל מתחלה יש להבין עיקר הדרוש. היאך אפשר לומר שרשים שבישראל חשובים בעיני ה' כאלוהו. ותו למאי תפסו ז"ל ההוכחה מעליית אליהו השניה לבקשת גשמים. ולא עלייה ראשונה של ירידת אש. ותו, למאי נקטי הדמיון דלים שבראשים כדוד ודניאל ביחוד. אלא הענין בכל זה שהראו לנו חז"ל עיקר גדול בתפלה. דהליכות הפרנסה בטבע בהשגחה פרטית. קבע הקב"ה שיקדימו עבודת התפלה שהיא המוספת כח כביכול למעלה. וכדאיתא בב"מ (קיד,א) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך מכאן שהקדש טעון ברכה ועי' ס' דברים ל"ג כ"ז. ומשום הכי אפילו בזמן שרוצה הקב"ה להשפיע טובה בברור, ואין השעה צריכה לעורר רחמי שמים, מכל מקום כך רצונו ית' שיתפללו מקודם. כי כך קבע מי שאמר והיה העולם ית'. וכמו שביארנו בספר בראשית ב' ה' על הפסוק וכל שיח השדה וגו'. וראיה ברורה לזה הוא מתפלת אליהו על הגשמים. שהרי הקב"ה הקדים הבטחתו לאלוהו ואמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר וגו' ואלוהו יתרה עשה והוריד האש וקידש שם שמים ברבים. אחר כ"ז למאי ניצרך אליהו לעלות על ההר ולהתפלל על הגשמים. אלא כך היא המדה. ורצונו של הקב"ה שיהא מקדים תפלה להורדת השפעה ופרנסת שהוא הגשם. ואחר שכן הוא אין נפקא מינה אם מתפלל אדם גדול כאלוהו או הדיוט ורש בישראל כולנו בני אברהם יצחק ויעקב, אשר השגחתו ית' עלינו ונושאי מדברותיו של הקב"ה, כמה שכתבתי בפרשת ברכה בפסוק אף חבב עמים וגו'. ולא נתייחדו גדולי הדור לתפלה אלא בזמן שנדרשים רחמי שמים שתהיה השפעה. וכדאיתא במס' תענית פ"ב והיחידים חוזרים ומתענין. מאן נינהו יחידים אלו ת"ח. וכן נתייחדו צדיקים לעשות להם שנוי בהליכות הטבע כדי שירבה בתפלה כדאיתא בחולין (ס,ב) בעובדא דרב חנינא בר פפא. וביארנו בספר בראשית שם. אבל בזמן שהליכות השפעה יורד בלי התעוררות רחמים. ומכל מקום יש להתפלל כי כך רצונו ית' אין נפקא מינה, ואפילו תפלת רשים ודילוגם עליו אהבה.

וזהו דבר המדרש ראשך עליך ככרמל. הרשים שבכם חשובים עלי כאלוהו שעלה לכרמל להתפלל על הגשמים בעת שגם בלא תפלתו היה יורד כדבר ה'. ודלת ראשך. אמר הקב"ה הדלים שבראשיכם היינו המתפללים בשביל הרבים תמיד. חביבים עלי כדוד ודניאל. שהיו מתפללים ג' תפלות ש"ע תמיד. וידוע דתפלת ש"ע מיוחדת לחיי שעה כדאיתא בשבת (י,א). והוא עסק פרנסה בכל יום ובכל שעה. ועל זה סיים המדרש מלך זה משה. שלא התפלל על פרנסה. שהרי במשך ימי המדבר התפרנסו בדרך נפלא. ולא היה נדרש לתפלה. כמו שהוכחנו בספר שמות ל"ב י"א מהא שהקדים שבא לתפלה בפרשת

ואתחנן יע"ש. ובשעה שהגיעה שעה שיתפלל על מי הבאר שנעצר פרנסה טבעית כמו שכתבתי. לא עמדה לו השעה אלא התנהג בדרך נס ובלי תפלה. נענש על זה ונאסר ברהטים. מזה ראייה שאף על פי שרצון ה' ליתן גשם מטרות עוז כמו שכאן היה הרצון ליתן מים. מכל מקום היה עיקר הרצון שיבא ע"י תפלה. ומשה שלא עשה כן נענש ע"ז. והיינו דכתיב להלן כ"ז י"ד להקדישני במים לעיניהם ביחוד במים. שהוא פרנסה שידעו בני ישראל שהקב"ה קדוש בישראל והשגחתו פרטית בפרנסה תליא בתפלה שהוא במה שמתקדש בקרבם בדבר שבקדושה.).

פרק כ, יד

יְדַוְּשֶׁלַח מֹשֶׁה מְלָאכִים מִקֹּדֶשׁ אֶל-מֶלֶךְ אֲדוֹם כֹּה אָמַר אַחִיךָ יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל-הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצָּאתָנוּ:

וישלח משה מלאכים מקדש. האי מקדש מיותר שהרי ידענו שעומדים בקדש. עד להלן דכתיב ויסעו מקדש. ותו, הכי מיבעי וישלח משה מקדש מלאכים כדכתיב ביהושע (ב,א) וישלח יהושע מן השטים וגו' אלא בא ללמדנו שלא שלח אנשי ישראל. אלא מלאכים מקדש אנשי אדום או משארי אוה"ע שדרו בקדש. והטעם לפי פשוטו משום שאין מייחדין ישראל בין אוה"ע. והרי אנחנו רואים אשר עשה מלך בני עמון לשלוחי דוד. וזה הטעם הוא גם כן בשלוחים לסיחון דכתיב (דב' ב,כו) ואשלח מלאכים ממדבר קדמות. אמנם עוד יש בזה דבר עמוק. שהרי אנו רואים דשליחות הראשונה כתיב וישלח משה ושליחות שניה כתיב ויאמרו אליו בני ישראל. אלא באמת ידע משה היטב כי לא יאבה מלך אדום כמו שאמר לו ה' כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל. אבל משום שאמר ה' למשה וייראו מכם ונשמרתם מאד (דברים ב') והיה בזה המצוה להשמר שלא ייראו ויהיו בטוחים שלא בכח ישראל לעבור עליהם בעל כורחם, ע"כ עשה משה זה השיחות כדי שיבין מלך אדום שתלוי ברצונו. וכיון שענה מלך אדום פן בחרב אצא לקראתך. ידע משה שסר פחד ישראל ממנו. ושוב לא שלח אליו. אבל בני ישראל הוסיפו לנסות ומשום הכי לא רצה משה לשלח אנשי ישראל שמא יראו השלוחים כמה המה נפחדים ונמוגים כאשר כן היה באמת. והיו ישראל מתאמצים ללכת בלי פחד מחרב אדום, והיה צריך למשה להלוך נגד רוחם, ע"כ ראה לשלוח מאוה"ע שלא שמו לב כי אם לדעת תשובת המלך. והיו סבורים ישראל שבאמת לבם ברי עליהם. ושוב לא עלה על לב להלוך בעל כורחו ועיין בסמוך.

פרק כ, טו

טו וַיִּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרַיִם וְנָשַׁב בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹא אֲבֹתֵינוּ:
 וירעו לנו מצרים ולאבותינו. אלו אמר וירעו לאבותינו ולנו היה במשמע מאז רדו אבותינו למצרים הרעו. משום הכי הקדים לומר לנו ולאבותינו דמשמע אבותינו הסמוכים לדור שלנו.

פרק כ, טז

טז וַנִּצְעַק אֶל-ה' וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ וַיִּשְׁלַח מַלְאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקִדְשׁ עִיר קִצְהַ גְבוּלָךְ:

וישלח מלאך. ולא אמר ויוציאנו ה' ממצרים היינו כמה שכתבתי שלא רצה להפחידו, ע"כ אמר בלשון דיטעי אנפשיה ויבין כי גם ישראל מתנהגים עפ"י מלאך כמו אדום, וכל אומה יש לה שר ומלאך. אמנם לא היה מוציא משה דבר שקר מפיו. וכונן משה על נביא כפרש"י בשם המדרש.

פרק כ, יז

יז וַנַּעֲבֹרָה-נָא בְּאַרְצָךְ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכַרְם וְלֹא נִשְׁתֶּה מִי בְּאֵר דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֶלְךְ לֹא נָטָה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר-נַעֲבֹר גְּבוּלָךְ:

ולא נשתה מי באר. של אדום, שהיה דבר יקר, כמה שכתבתי לעיל שלא היה מים לרוב שיספיק למחנה כבד.

פרק כ, יט

יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמַסְלַה נַעֲלָה וְאִם-מִימֶיךָ נִשְׁתֶּה אָנֹכִי וּמִקְנֵי וְנִתְתִּי מַכְרָם רַק אִין-דְּבַר בְּרַגְלֵי אַעֲבֹרָה:

בני ישראל. כבר ביארנו שמשה לא שלח עוד.

במסלה נעלה. שלא בדרך המלך. בדדרך המלך יש חשש לעוברים ושבים שלא יארע להם נזק בעת העברת ישראל. אבל במסלה היינו בדרכים קטנים שאין בהם כל כך עוברים ושבים.

ואם מימך נשתה. בדדרך המלך היו יכולים להבטיח שלא נשתה מבאריהם. שהרי אין עושים בארות אלא בצדדי הדרך. ועל זה אמרו לא נטה ימין ושמאל. מה שאין כן במסלות עושים בארות בתוך המסלה. וא"כ מן הנמנע לעצור העם מלשתות משום הכי אמרו שישלמו.

פרק כ, כ**כַּוְיֹאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֲדָוִם לִקְרֹאתוֹ בְּעַם כְּבֹד וּבִיד חֲזָקָה:**

וביד חזקה. שוב לא נתפחדו כלל. ועיין מה שכתבתי בספר שמות (טו,טו) בפסוק אז נבהלו אלופי אדום.

פרק כ, כא**כַּא וַיִּמָּאֵן אֲדָוִם נִתַּן אֶת-יִשְׂרָאֵל עֵבֶר בְּגִבּוֹלוֹ וַיִּטּ יִשְׂרָאֵל מֵעִלְיוֹ:**

עבוד בגבולו. העיד הכתוב שלא בשביל איזה טעם מיאן, אלא לא רצה שיעברו בגבולו, והיינו משנאה כבושה לא עשה להם טובת הנאה.

פרק כ, כב**כַּב וַיִּסְעוּ מִקֹּדֶשׁ וַיָּבֹאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל כָּל-הָעֵדָה הָרֹהֵר:**

כל העדה. פרש"י כולם שלמים כו' תמוה שהרי כבר כתוב כן בבואם לקדש לעיל א'. אלא שהיה אפשר לחשוב שנשתיירו הרבה מישראל בארץ אדום לישיב שם עד שיכנסו כל ישראל לארץ ישראל שהרי כבר היו מעורבים עם אנשי אדום בזה המשך שישבו בקדש. משום הכי כתיב שכל העדה הלכו משם עם משה ואהרן.

פרק כ, כג**כַּג וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן בְּהֵרֵ הָהָר עַל-גְּבוּל אֶרֶץ-אֲדָוִם לֵאמֹר:**

ואל אהרן. כאן מבואר שלא היה הדבור לאהרן. שהרי אומר קח את אהרן. אלא הפירוש שיהא הדבור משמה ביחוד לאהרן. ומכאן למדנו בכל מקום דכתיב אל משה ואל אהרן וכידוע בתו"כ ובספרי שלא היה אלא למשה ועיין מה שכתבתי בספר שמות ז' פסוק ח'.
על גבול ארץ אדום. היינו בקצה מזרחית דרומית משום הכי כשיצאו מגבול אדום בדרום היה להם עוד לסבוב מזרח ארץ אדום כמה שכתבתי להלן כ"א ד'.

והא שפירש הכתוב כאן דהר ההר הוא על גבול אדום יותר מפסוק הקודם פרש"י שבא לעונש על שנתקרבו לאדום. והיינו משום שישבו בקדש ונתקרבו עמם יותר מן הצורך. או במה ששלחו שנית למלך אדום מדעת עצמם. ולפי הפשט בא הכתוב ללמדנו שלא נקבר אהרן באדמת אדום כי אם על הגבול והיה הפקר וידוע בפרק יש נוחלין (ב"ב קיב,א) שגנאי לצדיק שיהא נקבר באדמה שאינה שלו.

פרק כ, כד

כד יֵאָסֹף אֶהָרֶן אֶל-עַמּוּי כִּי לֹא יָבֵא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר-מְרִיתֶם אֶת-פִּי לְמִי מְרִיבָה :

על אשר מריתם את פי וגו'. במשה כתיב בפרשת פינחס (להלן כז, יד) כאשר מריתם את פי במי מריבה להקדישני במים לעיניהם. וכאן באהרן כתיב סתם על אשר מריתם. היינו משום דמשה נצטוו לעשות אחד משני אופנים. או לעשות נס על ידי המטה או ודברתם אל הסלע בתורה ותפלה. ועשה משה דרך הראשון נמצא שלא עבר על הצווי לגמרי אלא שחדל לבור הדרך הטוב שהיה בזה להקדישני במים לעיניהם כמבואר במקומו. אבל אהרן לא היה משתתף בעסק המטה כלל מה שאין כן אם באו בתפלה היה המצוה על שניהם כמו שאמר ה' ודברתם אל הסלע. ואם כן חדל אהרן מלעשות דבר ה' אליו לגמרי.

פרק כ, כה

כה קח את-אהרן ואת-אלעזר בנו והעל אתם הר ההר :

והעל אותם. בכפיית דברים אם יהיה נצרך. משום הכי לא כתיב ועלו אלא העל בפועל יוצא.

פרק כ, כו

כו והפשט את-אהרן את-בגדיו והלבשתם את-אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם :

ואהרן יאסף ומת שם. האי יאסף מיותר וגם אין לו משמעות בלי לשון אל עמיו. אלא היינו דאיתא במדרש רבה מצויר מיתת אהרן הצדיק שאמר לו משה הפשט את ידיך עצום את עיניך וכן הרבה. וזה למדו מלשון יאסף דמשמעות יאסף מתקבץ למקום אחד. וזהו פירוש בכל מקום אל עמיו. שהוא נקבץ אל אבותיו בעולם העליון. וכאן משמעות ואהרן יאסף שיקבץ כחות אבריו למקום אחד ומשם יצא רוחו הקדושה ומת שם. וא"כ הוא כמו הציור שמתחלה יצא כח החיוני מזה האבר ואח"כ מזה האבר ונקבצו אל הלב ואח"כ ומת.

פרק כ, כז

כז ויעש משה כאשר צוה ה' ויעלו אל-הר ההר לעיני כל-העדה :

כאשר צוה ה'. הוא מיותר והכי מיבעי ויעש משה כן. משום הכי פרש"י אף על פי שהדבר קשה לו לא עיכב וא"כ מפרש כאשר. תיכף ומיד שצוה ה'. וכמה שכתבתי בספר בראשית י"ב ד' אכן לפי הפשט משמעות צוה כאן כמו בכל מקום שהוא דברי קבלה. שאף על פי שדבר ה' קח והעל דמשמע בעל כורחם אם לא ירצה. מכל מקום היו דברים בעל פה שידבר רכות פיוסים שיתרצו מעצמו לעלות. וכן היה.

ויעלו וגו'. ברצון פשוט בלי שום סירוב והיינו חסידותו של אהרן דכתיב ביה תריבהו על מי מריבה. שבאמת לא היה על אהרן לישא אשם על המרת פי ה' אחר שלא מצא משה כח לתורה ותפלה באותה שעה. מה היה לו לאהרן לעשות לבדו אבל הוא בחסידותו לא התרעם כלל על רצון ה' מאיזה טעם שיהא.

לעיני כל העדה. הכל הביטו על הפלא הלז. שראו שלשה גדולי הדור עולים על ההר ולא ידעו מה ומכל שכן שראו אהרן הולך בבגדי כהונה שאסור לצאת בהם מן המשכן משום כלאים והבינו שיש בזה ענין נעלה בדבר ה' והביטו לראות מה יהיה מזה.

פרק כ, כט

כט וַיֵּרְאוּ כָל-הָעֵדָה כִּי גֹעַ אֶהְרֵן וַיִּבְכוּ אֶת-אֶהְרֵן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל:

ויראו כל העדה. בראותם כי לא ירדו אלא משה ואלעזר והוא לבוש בגדי כהן גדול הלא הבינו כי גוע אהרן. ופירוש זה הכתוב שלא הודיע משה בפירוש כי אהרן מת וכדאיתא בכתובות (קד,א) דאסור משום מוציא דבה. אלא נתן לדעת שיבינו מעצמם. והדרש שהביא רש"י הוא מלשון כי גוע ולא כתיב כי מת. אלא עוד ראו לא לא נהרג כאשר עלה על דעת איזה אנשים בראותם את אהרן מלפני שעה בריא אולם בלי שום חלישות והנה איננו. ועלה דעתם לחשוד מאומה עד שראו כי גוע. היינו אפיסות ימיו.

כל בית ישראל. פרש"י שהיה אוהב שלום כו' ובתרגום יונתן איתא שמשה היה בוכה ואמר ווי לי עלך אהרן אחי עמוד צלותהון דישראל. והיינו כמה שכתבתי בספר שמות (ו), כח) דלענין תפלה השייך להליכות הטבע היה אהרן עיקר בישראל יותר ממשה. ומשום הכי היו כל האנשים והנשים יודעים ומכירים טובו, מה שאין כן משה רבינו שלא יהו מכירין כי אם גדולי ישראל [והיינו ההפרש שהיה בין ר' חנינא בן דוסא ובין ריב"ז כדאיתא סוף פרק אין עומדין. דריב"ז היה כשר הצבא במלחמתה של תורה ור' חנינא בן דוסא היה כעבד בעבודה. ותמיד רגיל לבקש לצורך בית המלך מה שאין כן שר הצבא].

פרק כא

פרק כא, א

א וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ-עָרֹד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחַם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שָׁבִי:

דרך האתרים. מלשון לתור את הארץ. והענין שעד כה היו נמוגים יושבי הכנעני מישראל ולא מצאו לב ללכת למלחמה לקראתם. עד ששמעו שהולכים דרך כל כובשי ארצות ותרים

את הארץ שרוצים ליכנס לה היאך יבאו אליה ומשום הכי בקשו מאדום וממואב רצון לעבור דרך ארצם וכסבורים שהוא משום שאין להם כח לעבור בעל כורחם. וא"כ מצאו לב גם הם לצאת ולהקדים בפניהם במלחמה עד שלא יבאו למדינה. והיה כ"ז עד שבאו ישראל ונלחמו עם סיחון ועוג וכבשום אז שב הפחד למקומו והשכילו הכל כי רק אדום ועמון ומואב יש להם זכות אבות ורצון ה' שלא ליגע בהם.

וישב ממנו שבי. שבי מיותר ומזה יצא הדרש דלא שבו אלא שפחה ששבו ישראל כבר. אבל בתרגום יונתן איתא ושבא מנהון שביה רבה. ומיושב ג"כ שבי מיותר שהיה מסוים. והיה בזה כונה מן הקב"ה למדם מלחמה דרך הליכות עולם והצלחה ע"י תפלה ונדר כמה שכתבתי לעיל.

פרק כא, ב

בַּיּוֹדֵר יִשְׂרָאֵל נִדְרָ לַיהוָה וַיֹּאמֶר אִם-נִתַּן תִּתֵּן אֶת-הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת-עֲרִיבָם:

וידר ישראל. אבל משה לא עשה כאן מאומה. וכמה שכתבתי שמשנה לא היה מסוגל לזה. וכן במלחמות סיחון ועוג כתיב ויכהו ישראל לפי חרב. היינו במלחמות תנופה רק את עוג בעצמו שלא היה בכח אנושי לפגוע בו נעשה נס ע"י משה. כמו שהיה בכמה דורות נס לצורך השעה. מכל שכן אז בחיי משה אבל כאן היה בהשגחה פרטית בטבע ובכח תפלה. **והחרמתי את עריכם.** פרש"י ורשב"ם הקדיש שללם לגבוה. פירוש דמשמעות עריכם המטלטלים שבעריהם. תדע דבעיר הנדחת מפורש (דב' יג, טז) החרם אותה ואת כל אשר בה, וכן ביריחו שהיתה אסור בישיבה כתיב חרם היא וכל אשר בה לה', מובן דסתם המחרים את העיר אינו אלא מה שבעיר ולא העיר עצמה. וכן עשו ישראל וכדאיתא בסנהדרין דף מ"ג שמעלה עכן בזה החרם, הרי דבמטלטלין איירי.

פרק כא, ג

גַּוְיָשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת-הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֹתָהֶם וְאֶת-עֲרִיבָם וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם חֲרָמָה:

בקול ישראל. שהתפללו לבד הנדר. ותפלה הבאה מעומק הלב נקראת קול כמה שכתבתי בספר בראשית (ל, ו) ובספר דברים (א, מה).

ויתן את הכנעני. קאי גם אלמעלה היינו גם על ה'. ויהי הפירוש שנתן ה' ביד ישראל. וקאי גם אלמטה על ישראל ויחרם אתהם וגו'. ויהיה הפירוש ויתן העניש והחליש כחם כמו שביארנו בספר בראשית (מט, י בהרחב דבר) לשון הפסוק מיכה (הב, ה) לכן יתנם וגו'

ובזה שהחליש ה' עוז הכנעני **ויחרם אתהם ואת עריהם**. ישראל החרים עד מות האנשים. והערים היינו כמה שכתבתי - שללם.

ויקרא שם המקום חרמה. פירוש הרמב"ן שהם הערים של זה המלך בא"י וכדכתיב בס' שופטים (א,יז) וקאי כאן על מה שנעשה אח"כ וכיוצא בזה פירשנו בספר דברים כ"ז א'. ולפי הפשט קאי כאן על מקום המלחמה. ואף על פי שלא נזכר במסעות שחנו בחרמה. לא קשה כלל שודאי לא חנו במקום המלחמה, אלא יצא אנשי המלחמה להלחם עם הכנעני הרחק מן המחנה וקראו מקום המלחמה חרמה.

פרק כא, ד

ד וַיִּסְעוּ מֵהָר הַהַר דָּרָךְ יָם-סוּף לְסַבֵּב אֶת-אֶרֶץ אֲדוּם וַתִּקְצַר נַפְש־הָעַם בַּדֶּרֶךְ:
ותקצר נפש העם בדרך. שבאו קרוב למקום הכניסה ונעשית דרך רחוקה. משום הכי היה קשה לסבול יותר מדרך רחוקה באמת. וכדאיתא בעירובין דנ"ג ב' דדרך קרובה ורחוקה קשה מרחוקה וקרובה.

פרק כא, ה

ה וַיְדַבֵּר הָעַם בְּאֱלֹהִים וּבַמֶּשֶׁה לְמָה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוֹת בְּמִדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בְּלָחֶם הַקֶּלֶקֶל:

ואין מים. אף על פי שהיה הבאר הולך. כבר ביארנו שלא נתן בפעם השנית הסלע מימיו שהיו מכבר נוזלים ומתוקים. אלא היה מים גרועים ומעטים. ועוד היום מספרים מסלע משה שהוא מוציא מים ואינם טובים לשתייה. וגם אינו הולך בשטף, ועי' להלן כ"ז י"ד. וכ"ז עשה הקב"ה כדי להרגילם בדברים שאין בהם נס והיו מביאים לשתייה מים מאדום ומואב והיינו שצעקו אין מים.

ונפשנו קצה בלחם הקלקל. היינו כמו שכתבתי שהיה אותו הדור כמו תינוק הנגמל מחלב ומתחיל לאכול, ושוב אין חלב אמו מתקבל עליו כל כך, כך היו מסתפקים הרבה מתבואת ארץ אדום ומואב. והמן לא נתקבל שוב להמון העם.

פרק כא, ו

וַיִּשְׁלַח ה' בְּעַם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת-הָעַם וַיָּמָת עַם-רַב מִיִּשְׂרָאֵל:
את הנחשים השרפים. הוא נושך על לשה"ר כדבר קהלת אם ישך הנחש בלא לחש ואין יתרון לבעל הלשון.

פרק כא, ח

חַוִּיאֲמַר ה' אֶל-מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׁים אֹתוֹ עַל-נֶס וְהָיָה כָל-הַנָּשׁוּךְ וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי:

וראה אותו וחי. ובסמוך כתיב והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש וגו'. והבטה משמעו הסתכלו יפה יותר מלשון ראה. ומשום הכי איתא ברבה כמה פעמים אין הבטה אלא מלמעלה למטה. היינו משום שהסתכלו אין נוח לאדם אלא מלמעלה למטה מיהו כאן היה ההכרח לאנס את עצמו ולהביט מלמעלה למעלה והוא משום תשובה וכפרה. ואף על פי דבדבר ה' למשה לא נצרך הנשוך לכך אלא בראיה בעלמא וחי. יש לומר לפי הפשט דבדבר ה' כתיב והיה כל הנשוך דמשמעו אפילו קטנים שאינם בר עונשים אלא משום בעידן ריתחא בהדי הוצא לקי כרבא. באו סגי ראייה בעלמא אבל אם נשך הנחש את איש היינו גדול בעל עונשים דוקא והביט בהסתכלות.

(הרחב דבר:) מיהו בירושלמי דר"ה ספ"ג איתא והיה הנשוך אין כתיב כאן אלא כל הנשוך אפילו נשיכת כלב. ולא דמי' נשיכת כלב וראה נשיכת נחש והביט. ואח"כ פליגי בירושלמי בטעם ההפרש. ר' יודא גזריא בשם ר' אחא נשיכת כלב שאינו ממינו וראה נשיכת נחש שהוא ממינו והביט [פירוש דכל הנשוך קשה עליו להביטו בפני המשיכו כמו שכתב הרמב"ן כאן. משום הכי מי שהיה נשוך כלב לא היה קשה עליו ראיית נחש. משום הכי כתיב וראה מה שאין כן מי שהיה נשוך נחש והיה קשה עליו לראות אם לא שיאנס עצמו וזהו נקרא הבטה] ורבנן אמרי נשיכת כלב שאינו מחלחל וראה נשיכת נחש שהוא מחלחל והביט [פירוש דמי שנשכו כלב ואינה מכתו אנושה כל כך משום שאינו מחלחל. משום הכי סגי בראיה. אבל מי שנשכו נחש והיתה מכתו אנושה. משום הכי היתה קשה רפואתו עד שהביט] אכן גם דברינו אמת).

פרק כא, י

יֹוִסֶעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֶבֶת:

ויחנו באבות. לפי הכתוב בפרשת מסעי (לג,מא) היה בנתיים שני מסעות פונון וצלמונה. מזה יצא הדרש במדרש רבה שנעשו אויבים למקום. פירוש משום הכי הזכיר הכתוב כאן נסיעה זו. ולפי הפשט לפי שהיה מדבר בסבוב ארץ אדום במזרח. ואבות היה קצה ארץ אדום במזרחית צפונית והתחיל מואב. היינו דכתיב ויחנו בעיי העברים וגו' אשר על פני מואב. מכלל דעד כה היה גבול אדום. וכך כתוב בפרשת מסעי (לג,מד) ויחנו בעיי העברים בגבול מואב וכ"ז היה למזרח ארצם. אבל לדרומה של מואב לא הלכו כלל. והפלא על פרש"י בפסוק "י שכתב הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרח כו'. וא"כ צריך

לומר דפונן וצלמונה היה בדרום מואב. ואמאי כתיב בעיי העברים בגבול מואב. ותו, דא"כ היה הר ההר שעל קצה ארץ אדום (דב' לג, לז) בין אדום ובין מואב לדרומה של א"י. וא"כ איך כתיב אחר הר ההר לסבוב את ארץ אדום. הא כבר כלה ארץ אדום. אלא כמו שכתבתי דסבבו דרום ומזרחה של אדום. ואח"כ מזרח ארץ מואב ובשעה שהיו שם שלחו למלך מואב שיניחם לעבור ולא אבה כמבואר בס' שופטים (יא, יז) בדברי יפתח.

פרק כא, יב

יבמשם נסעו ויחנו בנחל זרד:

ויחנו בנחל זרד. גם כאן מבואר בפרשת מסעי (לג, מה) דמעיים נסעו לדיבון גד ועלמון דבלתימה. אבל כאן לא כתיב אלא שהפכו פניהם ממזרחה של מואב לצפונה. וזה היה בנחל זרד וארנון שהיה בצפון מואב ושכבש סיחון מהם וארץ בני עמון היה בצד השני של ארץ סיחון שהיה בין מואב ובין בני עמון וישראל הלכו ביניהם. והיינו דכתיב בספר דברים (ב, יט) וקרבת מול בני עמון היינו מנגדם. ומשום הכי לא שלחו למלך בני עמון לבקש הדרך כי לא נדרש להם כלל שהרי בכלות מזרחה של מואב הלכו לצפונה עד עבר הירדן.

פרק כא, יד

יד על-כן יאמר בספר מלחמת ה' את-והב בסופה ואת-הנחלים ארנון:

בספר מלחמות ה'. אשר נלחמו ישראל ראשית מלחמתם בכבוש הארץ עם סיחון. **את והב בסופה.** עיר הראשונה שננסו לתוכה ברעש מלחמה נקרא והב וזהו בסופה ברעש מלחמה.

ואת הנחלים ארנון. בהליכתם בצפון עד עבר הירדן ופגשו בנחל ראשון ששתו מנו ברשות עצמם היתה ארנון שהיה מפסיק בין מואב בין סיחון שנעשה אח"כ לכיבוש ישראל.

פרק כא, טו

טו ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב:

ואשר הנחלים. עוד היה להם לשתות מי אשד הנחלים שהיה בארץ סיחון. רק שנטה בהילוכו לשבת ער שהוא גבול מואב.

ונשען לגבול מואב. שתי פעולות היו לזה האשד לצורך מואב. א' שבני ער שתו ממנו ונקראת בזה העיר ער היושבת על האשד. ב' שנעשה זה האשד לגבול מואב בקצהו האחד. אבל מכל מקום היה עיקר הילוכו באורך ארץ סיחון מצפון לדרום. וא"כ עיקר

האשד בא לצרכי ישראל. ולא כנחל ארנון שהלך צפונה של ארץ מואב ושייך היה להם. אלא שישראל שישבו בצד השני שתו ממנו. אבל האשד עיקרו היה שייך לישראל אלא שקצהו נשען לגבול מואב וער יושבת עליו.

פרק כא, טז

טז וּמִשָּׁם בָּאָרָה הוּא הַבָּאָר אֲשֶׁר אָמַר ה' לְמֹשֶׁה אֲסֹף אֶת-הָעַם וְאֶתְנָה לָהֶם מַיִם:

ומשם הלכו ישראל בארה. לא היה עיר בעבר הירדן ששמה בארה אלא מקום שעמד הבאר מללכת עוד משום שלא היו נצרכים עוד לה נקרא המקום בארה ושם אמרו שירה על הבאר. והא שלא אמרו שירה עליו עד כה הוא משום שאין מברכין על הנס עד שנגמר כל צרכו כמו שכתבתי ר"פ אז ישיר ובכמה מקומות. ככה כל זמן שלא יצאו מן המדבר לא אמרו שירה עד שהגיעו לעבר הירדן ונגמר צורך הבאר אז אמרו שירה. ועוד עיין בספר בראשית ל"ה א' ובספרי שמות ב' כ"ב.

היא הבאר וגו' אסוף את העם ואתנה להם מים. היינו בפעם השנית במי מריבה דבפעם הראשונה לא כתיב אלא קח אתך מזקני ישראל וזכרו בקיצור מה שנעשה בפעם שנית מאותו הבאר עצמו שניתנה מכבר. היא היא הבאר שאמר הקב"ה בפעם השנית אסוף את העם. ולא זכרו שאמר ה' דבר אל הסלע ואתנה להם מימיו כלשון הקב"ה. היינו משום שבדבורו ית' נכלל שני אופנים. ע"י הדבור היינו הלכה ותפלה היו שבים מימיו הראשונים שהיו מתוקים וצלולים מאד. ב. ע"י הכאת המטה שציווה אל משה ליקח היו באים מים גרועים מהראשונים אבל מכל מקום היו מעין אותם מים הראשונים. והרי מכל מקום לא נעשה הנס השני בסלע אחר אלא באותו סלע שנברא מששת ימי בראשית לכך, אלא שנשתנה למים אחרים גרועים מעט. ומכל מקום הרי בא לתועלת וכל צמא הלך אליו. וכמו שביארנו שם משום הכי הזכירו הנס כפי מה שעלה אח"כ שלא בא אלא באסיפת העם וניתן להם מים היינו אחרים.

נמצא אמרו עתה שירה על שתי פעמים על הבאר הראשון ועל השניה, שהיא היא, אלא שגרע ממנו, מכל מקום הוא ראוי לברכה ושירה.

פרק כא, יז

יז אֲזַז יִשְׂרָאֵל אֶת-הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֵר עֵנוּ-לָהּ:

עלי באר ענו לה. בכל מקום משמעות עניה הוא על דברי המדבר לפני באופנים שונים כמה שכתבתי בספר שמות (טו, כא) על הפסוק ותען להם מרים. וכך הדבר כאן, שכל השירה לא אמרו כל קהל יעקב אלא ישראל שהם גדולי תורה. ואמרו לכל העם שהם יענו

על כל פרט עלי באר, וכמו שאמרו חז"ל בסוטה פרק ה' (כז,ב) בשירת אז ישיר דישראל לא אמרו אלא אשירה לה' והוא היה הסוגר על כל דבר משה והכי היה המנהג באמירת הלל כדאיתא בפרשת ערבי פסחים. כך אמרו ישראל באר חפרוה שרים וכולם אנו עלי באר. אמרו עוד כרוה נדיבי העם ענו עלי באר עד סיום השירה. ועי' שמו"ר (ל,א) על הפסוק (ישעי' כז,ב) כרם חמר ענו לה אני פותח לכם ואתם עונים אחרי.

פרק כא, יח

יח באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענתם וממדבר מתנה:

חפרוה שרים. בשעה שהיו עומדים במדבר והיה הבאר עומד סמוך לאהל מועד היו שרי ישראל המה הנשיאים חופרים כמו עמוק קצת שיהא משם נחל שוטף לשבטו. ואח"כ עוד כרוה נדיבי העם. להרבות נחלים קטנים ולמעט הטורח עשו עוד נדיבי העם חפירה קטנה מאותה החפירה הגדולה להמשיך המים לאותה משפחה של הנדיב. והרי אפשר היה לעשות כן לכל אדם ולמשוך הנחל אליו. אבל באשר היה הכל בהשגחה פרטית וגלויה, לא היה נמשך המים אלא למי שהוא נדיב. דשכר בעל חסד הוא מים ביחוד, כמו שאמרו חז"ל במס' תענית פרק א' (ט,א) בזכות מרים ירד הבאר משום דהני נשי במאי זכיין (ברכות יז,א) הלא במדת החסד ויבואר עוד להלן כ"ד ו'. ובסנהדרין (קיג,א) איתא דבימי אחאב הוי מיטרא טובא. היינו משום שהיה וותרן בממונו ומהנה ת"ח נכסיו כדאיתא שם (קב,ב). ומפרש הכתוב במה חפרוה שרים **במחוקק** שעשו להם כלי שמחוקק אדמה כדי שיהא עמוק מעט. במה כרוה נדיבי העם **במשענתם**. במטה שלהם עשו היכר חריץ. **וממדבר מתנה**. מאז ניתנה במדבר נעשית מתנה קבוע לטבע קיים, כמה שכתבתי לעיל (כ,ח) בפרשת מי מריבה.

פרק כא, יט

יט וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

וממתנה נחליאל. מאז שנתנה במתנה הגיעה עד הר סיני, ושם עמדה בנחל שבאותו מקום, כדכתיב (דב' ט,כא) ואשליך את אפרו אל הנחל היורד מן ההר. ודרך המים להיות נמשך למים אחרים. ע"כ כאשר באו לשם ועמדו הרבה נכנסה להנחל. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ב כ'. והיה בזה שבח שאף על פי שהיה מתחלה ענין נסיי. מכל מקום נעשית מתנה לטבע. ומשום הכי היה לה טבע שאר מימות. מה שאין כן אלו היתה לעולם בנס עומדת. מה לה ולטבע המים.

ומנחליאל במות. כאשר יצאו משם והלכו במדבר והעמידו את המשכן בכל מקום על מקום גבוה כמה שכתבתי לעיל פרשת קרח על הפסוק לא נעלה. עלתה היא לבמות וזה שבח נפלא דאף על פי שכבר נעשית לטבע קיים. מכל מקום כשהיה בזה צורך כבוד המקום וישראל. יצאה מגבול טבע מים לרדת. אלא עלתה למקום גבוה וכן הוא בתוספתא סוכה פ"ג, ג עולה עמהן להרים כו'.

פרק כא, כ

כּוּמְבֹמֹת הַגֵּיא אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה מוֹאָב רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְנִשְׁקָפָה עַל-פְּנֵי הַיְשִׁימוֹן:

ומבמות הגיא וגו'. וכיון שבאו לגבול מואב ולא נצרכו עוד לה. חזרה לטבע מים וירדה לגיא למקום מים כדאיתא בשבת פרק ב' (לה, א).
ונשקפה על פני הישימון. עוד היא לתועלת תמידי באשר בצדה יש מדבר וישימון. וההולך בישימון נהנה ממנה ומביט עליה

(הרחב דבר: כ"ז לפי הפשט ששרו על הבאר של מים. וחז"ל בנדרים (נה, א) ביארו דשירה זו היתה על התורה. ולכאורה איזה שייכות יש לתורה להבאר. וגם אמאי קבעו שירה זו באותו מקום ובאותו זמן.

אבל הענין יבואר בספר דברים (א, ה) בפירוש הכתוב בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה. שלימד שם משה לישראל פלפולה של תורה. איך כל הקבלות בתורה שבע"פ מרומז בדקדוקי המקרא עפ"י י"ג מדות והויות התלמוד. והתועלת מזה הלימוד הוא. שאפשר להוסיף לקח בכל עת. ונעשית כמעין המתגבר.

והנה אחר שנעשה הענין של מי מריבה. סיפר משה לישראל טעם הגזרה שנגזר עליו. שרצונו ית' היה שיגיד דבר הלכה חדשה ועפ"י זה היתה תפלתו נשמעת להשיב מי הבאר למקומם. ומזה מצאו לב להגיע לזה הדרך אף על פי שקשה להשיגו ע"י עמל ויגיעה. נוסף על זה איתא בתנא דבי אליהו פי"ב שבזמן שהיו ישראל עושין רצונו של מקום במדבר היה הבאר שוטף מים בבוקר. ובזמן שלא היו עושין רצונו של מקום היה מתאחר להוציא מים עד שבאו ת"ח ואמרו עלי באר. ובהגיעם לשיר על הבאר. כווננו בזה ג"כ לשירה על התורה בפלפולה.

ומשום הכי נקראת בארה. שהיא המבארת התורה שבכתב על הדיוק. וגם מבארת מקור הקבלות בתורה שבע"פ. איה מקומם מרומז בתורה שבכתב. היא הבאר. תורה שבע"פ ע"י זה הכח הנעלה. היא כבאר הנובע בלי תכלית. אשר אמר ה' למשה אסוף את העם. ולמדם דרך הפלפול. שהרי ס' דברים שנאמר בהקהל כמה פעמים כמו שכתבתי שם, היה

הכל ע"י רצון ה' ובהשפעת נבואה ככחו של משה רבינו כשאר ספרים שבתורה. ואתנה להם מים. ימצאו גם המה כח להוסיף לקח ולהגיע למה שתלמיד ותיק עתיק לחדש. אכן לא כתיב מימיו. דמשמעו שיעמדו על הקבלות האמיתיות שכבר המה ניתנו מסיני. אבל מים משמע אפילו שאינם עומדים על האמת. וא"כ אינם מסיני. מכל מקום המה מועילים הרבה או לאיזה ענין אחר, או שנתפסים בדעה המתבקשת להלכה. וזהו כל מחלוקת תנאי ואמוראי ובכל דור אשר אלו ולו דברי אלהים חיים, אלא שאין כל דעה צלולה להוראה למעשה. וכמו במשל שנשתנו מי הבאר. כך הנמשל שהגיע לדורות מי התורה באופן שאינו צלול כל כך. אבל מכל מקום היא היא הבאר הראשונה, וראוי לברכה ושיירה. **אז ישיר ישראל וגו' עלי באר ענו לה.** כנו לחלק תורה הלז בלשון נקבה. כי היא המקבלת ממקור תורה שבכתב. ומשום הכי כתיב ישקני מנשיקות פיהו. פיהו ולא פיו משום שמסיים השיר כי טובים דודיך מין. והיינו דברי דודים שהוא תורה שבעל פה. כדאיתא במס' עבודה זרה פרק ב' (לה,א) משום הכי כתיב פיהו בסימו הא הנקבה.

באר חפרוה שרים שרי התורה בעלי מלחמתה, חפרוה בעומק העיון.

כרוה נדיבי העם היינו בחפירה קטנה משכנו איזה שפע מכבוד התורה, **נדיבי העם**, שמשפיקים צרכי עמלי תורה ומטילים מלאי לכיסם. המה ממשיכים ג"כ איזה דבר בעתו כדאיתא בפסחים (נג,ב) בהא דאיבעי להו תודוס איש רומי גברא רבא הוי או בעל אגרופין הוי, וקפשיט מדתניא זאת דרש תודוס איש רומי מה ראו חננאל מישאל ועזריה שמסרו נפשם על קדה"ש כו' ר"י בר אבין א' מטיל מלאי לכיס של ת"ח הוי דאר"י כל המטיל [מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף. ולכאורה קשה, הרי כמו שהוכיח הש"ס שאינו בעל אגרופין ממה שדרש. הכי נמי יש להוכיח שאינו עשיר בעלמא ונדיב לב. דמה לעשיר לדרוש ברבים. אלא צריך לומר, דכמו שהיה לו זכות לישוב בשיבה של מעלה ומסתמא יהא בכחו להאזין דבריהם ולא ישב בכלימה. הכי נמי יש לו סיוע מן השמים גם בעוה"ז לחדש ולדרוש איזה דבר בעתו. וכמו שיש לת"ח העמל בתורה סיוע בשפע להעלות הוראה והלכות. כך יש לנדיבי העם איזה סיוע להעלות דבר בעתו וזהו עיקר מימרא דר"י דאי לא תימא הכי קשה מאי קמ"ל הא מתניתין היא במכות פ"א (ה,ב) דהמסייע לעושה מצוה וקבל שכר כעושה מצוה אלא אשמעינן דאפילו שכר תורה שהוא כבוד הרוחני שאין אדם הדיוט יכול לקבל, וגם נהפך לו לקלון, באשר הוא לא לפי ערכו, ג"כ יהיה אפשר לו לקבל עפ"י איזה דבר שיחדש בסיעתא דשמיא כמו שזכה תודוס והיינו כרוה נדיבי העם.

ומפרש במה חפרוה שרים **במחוקק** בעומק העיון שיגעו ומצאו. במה כרוה הנדיבים - **במשענותם** לא ביגיעה בא להם דבר בעתו. אלא בשכר משענותם לת"ח זכו להשיג כבוד ת"ח בעתו.

וממדבר מתנה. נדרש בנדרים שם מי שעושה עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, התורה ניתנה לו במתנה. ופירוש מופקר לכל כתבו הראשונים שלמדין תורה לכל אדם. ולי נראה שאינו מקפיד על כבודו. וזהו לשון הגמרא בעירובין דף נ"ד א' כמדבר שהכל דשין בו ופרש"י בזה הלשון שאין לו גסות. ופירוש מתנה שאינו שוכח לימודו וכלשון הגמרא נדרים (לח,א). מתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתן לו במתנה שמאמר ויתן אל משה. וכן ההוא בשמו"ר פרשת (מא,ו) על הפסוק ויתן אל משה אר"א כל ארבעים יום היה משה לומד תורה ושוכח כו' משהשלים מ' יום נתן לו הקב"ה את התורה מתנה שנאמר ויתן אל משה.

וממתנה נחליאל. דרשו שם כיון שניתן לו במתנה נחלו אל. פירוש כדאיתא בעבודה זרה דף י"ט א' אמר רבא דתחלה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו, שנאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה והכונה בזה שנעשה כמעין המתגבר לעשות חדשות ע"י הגיונו ועיונו ומשום הכי מיקרי תורתו. וכדאיתא בסנהדרין (צט,בב) כל המלמד את בן חברו תורה כאלו עשאה לדברי תורה כו' ובשביל דמיירי במי שאינו עושה בעצמו הוי כאלו עשאה. אבל הממציא בעצמו מיקרי עשאה ממש, וכמה שכתבתי בספר ויקרא י"ח ה' על הפסוק אשר יעשה האדם וגו' והיינו נחלו אל [ובש"ר פ"ו איתא כי העשק יהולל חכם ויאבד את לב מתנה כשהחכם מתעסק בדברים הרבה מערבין אותו מן החכמה. ויאבד את לב מתנה מן התורה שניתנה במתנה. פירוש מתחלה מתערבב בחכמת העיון שאינו מוליד כהוגן. ולבסוף משכח ג"כ ומאבד את המתנה שלא ישכח. הרי דבסדר זכיה בתורת תחלה זוכה במתנה הזכרון ואח"כ נוחל חדשות. וכשמאבד זכיותיו מגיע לחילופיהן כסדר].

ומנחליאל במות דרשו בנדרים שם ובפרק קנין התורה ומכיון שנחלו אל עולה לגדולה דרך דרכה של תורה מתחלה באה במיצר ולבסוף מנחלת כבוד ועושר כמה שכתבתי בספר שמות ט"ו כ"ד ול"ח כ"א ועוד בספר דברים.

ומבמות הגיא. דרשו שם ואם הגביע עצמו הקב"ה משפילו. פירוש דרך מי שמתגדל בעושר וכבוד. להגביה עצמו ומזה כבודו יורד.

ומבאר אופן הירידה.

אשר בשדה מואב. ירודים מאדם שפל אנשים שלא היו מתחלה בעלי תורה וכמוש אמר מלאכי לכהנים שהם היו ת"ח. וגם אנכי נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר וגו' הוכיחם דבשביל שאינם נוהגים בתורה כראוי נעשים נבזים ושפלים לכל העם שאינם

בעלי תורה. וזהו משל השיר הגיא אשר בשדה מואב כמו שראו עובדי אדמה פשוטי הערך בשדה מואב. הסמוך למקום שאמרו השירה.

ונשקפה על פני הישימון. דרשו שם ולא עוד אלא ששוקעין אותו בקרקע ובשאלתות פרשת נשא הנוס' ששוקפין היינו מכין אותו וכמו שדרשו חז"ל ויק"ר פי"ב, א למי אוי למי אבוי למי מדנים למי שיח אמר רב הונא למי שאינו עמל בדברי תורה למי מדנים למי דינין מפרשי עוד למי מדנים מלשון דינין ועונשין למי שיח בן תורה שמרבה בשיחות בטלות. ובברכות ד"ה א' איתא מי שיכול לעסוק בתורה ואינו עוסק באים יסורים מכוערין ומעקרין אותו. ובב"ב דף ע"ט, א כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו, שנאמר מהאש יצאו ואש תאכלם. וזהו פירוש ונשקפה על פני הישימון. עונש המתגאה ויורד מעלתו מגיע כל כך עד שנעשה שמם ונזוף למקום ולבריות.

וכל זה הוא שבח לתורה דבשביל שקדושתה וגדולתה וכבודה מרובה. ע"כ מי שזכה לה ירד ממנה עונשו מרובה כל כך ובזה ניכר שבחה שלא כמו שאר חכמות שאף על פי שהחכם נחל כבוד מחמתם. ואח"כ הסיח דעת מהם וירד מכבודו מכל מקום לא נגרע כחו משארי אנשים שלא זכו מעולם לחכמה. מה שאין כן חכמת התורה דשנה ופירש גרוע ומתגשם יותר מעם הארץ. והטעם בזה שנעשה שפל ונבזה משום שזכה בה לצורה אחרת וחוט של חסד היה משוך עליו עי"ז. וזה כלל בטבע דמי שיש לו צורה גבוהה ואחר כך איבד צורתו נעשה גרוע מה שתחתיו בצורה פחותה. וכך טבע דומם צומח חי מדבר. וכך טבע כל מעלה רוחנית. עוד יש טעם שהענש הרבה כמו שכתבתי בספר בראשית (כו, ה) ובכמה מקומות דמי שהוא בן תורה הרי הוא איש חיל נושא חרבו של הקב"ה. וידוע דעונשי איש חיל חמור הרבה מאיש מדיני. מפני שהוא נושא חרב המלך ובהעותו הרי זה מבזה את המלך. כך עונש ביטול תורה חמור הרבה. ועיין מה שכתבתי עוד ספר ויקרא י"ג ב'.

פרק כא, כא

כא וישלח ישראל מלאכים אל-סיחן מלך-האמרי לאמר:

וישלח ישראל. כפרש"י דמשה וישראל אחד הוא. ורק במלך אדום (לעיל כ, יד) נכתב בדיוק משה מהטעם שכתבנו שם.

פרק כא, כב

כבֹּאֲעֲבְרָה בְּאַרְצָךָ לֹא נָטָה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם לֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֵר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּלְךָ עַד אֲשֶׁר-נִעְבַר גְּבֻלְךָ:

אעברה בארצך. לא אמרו אעברה נא כמו במלך אדום שלא באו בבקשה אלא בדרך הודעה שמוכרחים לכך. והודיעוהו, משום שאם היה רוצה לא נלחמו עמו, שלא היה רצון משה לכבוש ארץ עבר הירדן תחלה מטעם דאיתא בספרי פרשת עקב שהתרעם הקב"ה על דוד שכבש סוריא תחלה לא"י. וגם מטעם הכמוס עוד שמבואר בספר דברים (ג,יב טז, טז) ובכמה מקומות שזה גרם רעה רבה בדור אחר.

פרק כא, כג

כג וְלֹא-נָתַן סִיחֹן אֶת-יִשְׂרָאֵל עֵבֶר בְּגִבְלוֹ וַיֹּאסֹף סִיחֹן אֶת-כָּל-עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל הַמְדַבְּרָה וַיְבֵא יְהִצְה וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל:

ויאסף סיחון וגו'. ובעוג כתיב בסמוך ויצא עוג וגו' עי' בספר דברים ב,לב מה שכתבתי בזה השנוי.

פרק כא, כד

כד וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי-חָרֵב וַיִּירֶשׁ אֶת-אֲרָצוֹ מֵאַרְנֹן עַד-יְבֶקֶ עַד-בְּנֵי עַמּוֹן כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן:

(כד) מארנון עד יבוק. הוא מקצה דרום עד קצה הצפוני ולא כהרמב"ן פרשת ויצא ל"ב ב' שכתב כי יבוק בדרום א"י.

פרק כא, כה

כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל-הָעָרִים הָאֵלֶּה וַיָּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל-עָרֵי הָאֲמֹרִי בְּחֶשְׁבוֹן וּבְכָל-בְּנֵי חַשְׁבוֹן:

וישב ישראל בכל ערי האמרי. בכל המשך שעמדו שם עד שנסעו ובאו לערבות מואב.

פרק כא, כו

כו כִּי חֶשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי הוּא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן וַיִּקַּח אֶת-כָּל-אֲרָצוֹ מִיַּדוֹ עַד-אֲרֹנִן:

במלך מואב הראשון. בשעה שעשו מלך בראשונה. וכמה לא רצו בהנהגת מלוכה. והמה הביאו את סיחון למלחמה על המלך וכבש תחתיו חשבון ובנותיה לעצמו.

פרק כא, כז

כז על-כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון:

תבנה ותכונן עיר סיחון. תחלה אחר הכבישה החריבה סיחון.

ואח"כ חזר באה וכוננה לעיר מלכותו.

פרק כא, כח

כח כי-אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב בעלי במות ארנן:

כי אש וגו' להבה וגו'. קרית סיחון היא עיר מלכותו מכבר ודרך האש הקטנה להתקרב

להבה ולהרחיב את כחה לשרוף ארץ ומלואה, כך משל אש המחלוקת שיצא בשעה

שהמליכו בראשונה ופגעה בלהבה של סיחון.

ואכלה ער מואב וגו'. שהיא עתה קצה גבולם ושם היה מקום המלחמה.

בעלי במות ארנן. שיצאו למלחמה.

פרק כא, כט

כט אוי-לך מואב אבדת עם-כמוש נתן בניו פליטם ובנתיו בשבית למלך אמרי סיחון:

נתן. מואב. כך דרך המליצה לדבר עם ראש האומה, והכל בניו. והוא לא חש להצילם עד

שנתן וגו'.

פרק כא, ל

ל ונירם אבד חשבון עד-דיבן ונשים עד-נפח אשר עד-מידבא:

ונירם. לפי תרגום אונקלוס ופרש"י שורש המלה הוא ניר והמ"ם הוא שימוש ואינו מדויק

פתח וא"ו ונירם וגם נגינה של עד דיבון אינו עפ"י תרגום אונקלוס ע"ז. ואם יבואר מלשון

הרמה ונו"ן של ונירם הוא שימוש הרי יו"ד של ונירם אינו לפי דקדוק לשון הקודש. אבל

כבר ביארנו בספר בראשית ב' כ"ה דרך לשון הקודש לערב שני שרשים במלה א' לכלול

בו שתי כונות והכי נמי יש בו שתי כונות. א' כתריום אונקלוס והשני מלשון הרמה. ואמרו

ישראל שתרום כבודם ע"י שאבד מואב ניר חשבון עד דיבון. כי עד כה ירד הפחד מיושבי

כנענים במה ששמעו שהתחננו ישראל מאדום וממואב לעבוד דרך ארצם כמו שכתבתי

(פסוק א).

והנה לא בחנם נשאו מושלי ישראל דבריהם על הנעשה במואב אם לא להעיר מוסר כמה

יש להזהר מאש המחלוקת אשר אפילו יחזו מקצת אנשים נכוחות יותר ממי שתקיף מהם

בכ"ז אם ירצו להתחזק על דרכם ע"י חברת מרעים. לעולם לא ישיגו תכלית מבוקשם כי

אם יביאו שואה לא ידעו ולא רצו שחרה. והביאו המשל הזה כי באשר לא רצו המעט בהנהגת מלך. ולא יכלו להתגבר על הרוב אשר הקימוהו למלך. מה עשו קראו לסיחון לבא חשבון. והוא העלה שואה על המדינה והחריב העיר ובנאה לעצמו.

(הרחב דבר: ונראה דלזה כוונו חז"ל בב"ב דף ע"ח ב' דאר"י מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים באו חשבון. המושלים אלו המושלים ביצרן באו חשבון בואו ונחשב חשבוננו של עולם הפסד מצוה נגד שכרה שכר עבירה נגד הפסדה. וקשה אם המה מושלים ביצרן. מה צריכין לחשבון זה. הלא גם בלי זה החשבון ראוי למשול יצרו ולא לעבור על דברי ה'. ותו, מה זה חשבון הנאת עבירה נגד עונש עוה"ב הרוחני.

אלא לא דברו כאן בענינים שבין אדם לשמים. אלא בעניני הליכות עולם. דיש עושים מחלוקת בשביל שרוצה לעשות מצוה שגורם בזה לידי מחלוקת ויש מחשב לרדוף את הרשע או את הצבור בשביל איזה עול. ואף על פי שהוא עבירה מכל מקום מחשב שיקבל שכר על עבירה לשמה כדאיתא במס' נזיר (כג,ב) גדולה עבירה לשמה וכו' והנה, אם אינו מושל ביצרו ומכוין לשם שמים. אלא יש בזה איזה הנאת עצמו. פשיטא שישא עונש כמו שכתבתי בספר שמות ל"ב כ"ז יע"ש. אך אפילו הוא מושל ביצרו ומכוין אך לשם שמים עדיין עליו לבא חשבוננו של עולם. אם כדאי הפסד מצוה שיגיע ע"י שיעשה נגד שכרה כי יכול להיות שההפסד שיגיע ע"י המחלוקת רבה על השכר ממנה. ושכר עבירה לשמה שמכוין נגד הפסדה שיגיע אח"כ ע"ז.

ובאו חז"ל לזה המוסר בדבר שאירע כמו כן באנשי מואב שכוונו לטובת הכלל להביא את סיחון אבל לא באו חשבוננו של עולם מה שיהיה יוצא מזה. ובא על זה משל הקדמוני מסוים בתורה למדנו דעת שלא לעשות עבירה לשמה. ובזה נכלל רדיפה לאדם ומחלוקת אם לא שיהיה מושל ביצרו. וגם באו חשבון ברור).

פרק כא, לא

לא וישב ישראל בארץ האמרי:

וישב ישראל וגו'. הקדים הכתוב להודיע ישיבה זו טרם מלחמת עוג וכבישת ארצו כי באמת לא רצה משה ללחום את עוג ולכבשו כמה שכתבתי לעיל (פסוק כב). ורק עם סיחון היה הכרח ללחום כדי לעבור דרך ארצו לא"י אבל מן השמים היה סיבה שיבא עוג ללחום ולכבשו כי בעת ישיבתם בארץ סיחון מלך האמורי היה ענין נחוץ שהגיע אשר.

פרק כא, לב

לב וישלח משה לרגל את-יעזר וילכדו בנתיה (ויירש) [ויירש] את-האמרי אשר-שם:
וישלח משה לרגל את יעזר וגו'. כי מסתמא היו אנשי יעזר רצועה מרדות ליושבי ישראל
 סמוך לה. ע"כ היה מוכרח לרגלה ולכבשה.

פרק כא, לג

לג ויפנו ויעלו דרך הבשן ויצא עוג מלך-הבשן לקראתם הוא וכל-עמו למלחמה
אדרעי:
ויפנו. המרגלים התפשטו הלאה דרך הבשן ובזה העלו יציאת עוג מלך הבשן.

פרק כא, לד

לד ויאמר ה' אל-משה אל-תירא אתו כי בידך נתתי אתו ואת-כל-עמו ואת-ארצו ועשית
לו כאשר עשית לסיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון:
אל תירא אותו. באשר הכניס למלחמה בלי שום לב להשגיח שלא יפגשו בבשן ולתכלית
 כניסה לא"י לא היה נדרש מלחמת עוג וכבישת ארצו בלא עת ע"כ ירא ממנו משום הכי
 הבטיחו ה' שלא יירא ממנו כי מאתו ית' היה סיבה לדבר כאשר יבואר עוד בס' דברים.

פרק כב

פרק כב, א

א ויסעו בני ישראל ויחנו בערבות מואב מעבר לירדן ירחו:
ויסעו בני ישראל ממקום ישיבתם. **ויחנו** היינו, המחנה היה בערבות מואב, אבל מכל
 מקום היו ישראל מפוזרים בערי עבר הירדן ורק הארץ ואהל מועד היו בערבות מואב, כמו
 שכתבתי ריש ספר דברים עיי"ש.